

KATONA-EMLÉKEK.

FOLYÓIRATUNK azzal óhajtja megünnepelni Katona halálának századik évfordulóját, hogy olvasóinak oly szövegeket ad kezükbe, melyek közvetlen érintkezésbe juttatják az ünnepelt lángelmével s remekműve sorsát szinte élményükké avatják.

E végből elsősorban Katona József saját műveiből teszünk közzé némely szemelvényeket: híres dramaturgiai értekezését, mely nemcsak drámairodalomunk és színészetünk akkori állapotaiba enged villámlásszerű bepillantást, hanem elemi erővel érezteti e nagy lélek lobogó indulatait s keserű elaltatásra ítelt jogos becsvágyát is. Közlünk kiragadható részleteket egy kritikai művéből, melyet szerencsésebb kortársának, Kisfaludy Károlynak «Ilka» c. darabjáról írt, szakértelme, drámai és színpadi érzéke s lelki valóságlátása biztos fölényével. S közöljük magvas, eredeti gondolatai és mélyen megható személyes vonatkozása miatt azt az Előbeszédet, mely csak töredékesen elkészült, s holta után atyjától kiadott műve: Kecskemét története előtt olvasható.

Közleményeink ez első csoportját Déryné Naplójából kiszemelt részletek folytatják, melyekből Katona sablontalan, különös emberi egyénisége egy fogékony s a naivságig őszinte női lélek benyomásai során rajzolódik ki előttünk.

«Bánkban-akták» gyűjteménye zárja le ünnepi olvasmányaink sorozatát. Bárany Boldizsárnak, Katona jó barátjának Bánk bánt bíráló, nagyterjedelmű «Rostá»-ját kivéve, a Katona-irodalom két első évtizedének csaknem valamennyi dokumentumát felsorakoztatjuk e gyűjtő cím alatt. Egyre ritkuló és halványodó jeladásokként kísérik ezek 1830-ig a sírja felé panaszszó nélkül, tanutlan zárkózottsággal haladó nagy csalódott földi vándorlását, majd a síron innen mind reménytelőbbben s végül a diadalom bizonyosságával hirdetik feltámadását.

Ha a magyar költészet egynéhány legnagyobb és legmagyarabb lángelméjét nevezni akarjuk, Katona neve nem hiányozhat a ragyogó sorból. Ott áll ő is: «a sasok orma felett», de valamennyi nagy társánál máig talányosabban, hozzáférhetetlenebbül, elfátyolozottan. Érdes, sziklás külső alatt egyénisége is, mint remekműve, bonyolult, finom lélektant rejteget s képzelhetni-e vonzóbb tanulmányt, mint amely e rendkívüli magyar lángelme jobb megismerésére, szívvel-lélekkel való teljesebb felfogására törekszik? — 1912 - ben Wald apfel megírta.

Vajha itt következő közleményeink ily értelemben is hasznára válnának a Napkelet Katona Józsefet ünnepelő olvasó közönségének!

I.

Katona József a magyar drámaköltészet akadályairól.

Megjelent a Tudományos Gyűjtemény 1821 áprilisi füzetében. — Itt mai helyesrással közöljük, mint valamennyi szemelvényünket.

Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?

Dráma, dramaturgia : ezek nálunk éppen annyira esmeretesek névvel, mint esmeretlenek voltaképpen. Én magam (mint egy parlagi ember) csak azokról bennem rémlő képzeleteket mázolok. — Gyakorta sóhajtunk azon, hogy csupán a dramaturgia az, mely hazánkban meg nem foganszik. A külsők óhajtva hánytorgatják, hogy miért nem vág a magyar is bele e nemébe a gyönyörűségnek. Azt is hiszik, hogy erre a magyar alkalmatlan ; sőt, hogy a nyelv inkább dalokra, mint beszédekre van puhítva : de senki sem akarja azon gáncokat látni, melyek az ebben teendő cáfolástól bennünket visszatartóztatnak — miért? — *ha jót nem írhat, a rosszal elmaradhat!*

A dramaturgia, mely, mint az egyiptomi Holtak-ítélőszéke, a kimultakat az élők elébe állítja tetteiknek megítélése végett, régen a vallások kerekéi közé tartozott. A papság élő személyekkel cselekedtette azt, ami földön járó istenein (mert elsőbb mindenik a földön járt) megtörtént. Először ugyan csak harsány muzsika és tánc között való víg karénekekből állott, mert isteneik eránt, kikkel rossz nem is történhetett, szomorú szánást a népben nem gerjeszthettek. Az isteni tisztelet öröm volt, nem rémülés. Thespis látta meg legelőbb, hogy sokszor a muzsika taktusai szerént menő énekek nem jelenthettek ki minden eseteket : előállított egy embert, ki e hézagot beszéddel pótolta ki. Így váltotta fel a monológus a chorust és a játszó leve e dolognak főszemélyévé. A félistenek is tárgyai lévén ennek, már az éltekben megesett keservek szomorú-játékokat is szültek, hogy abból a nép tanuljon, mikép kell nagynak, hősnak és egykor boldogulandónak (félistennek) lenni. Amint a dráma a félistenekről az emberekre is leceppent, csak az első (az isteni) volt a nemes. Aeschylus az egy mellé több segítő személyeket is vett és a kórus csak a közönség ítéletét jelentette ki. Sophokles még szorosabb határok közé nyomta azt. Így törte nyakát az utóbbi az előbbinek, és ez amannak ellenségévé tevődött. A szerelem, mint az emberi cselekedetek legfőbb rugója, sokszor megpirította a nézőt : az ifjúságra nézve veszedelmes lett ; a tilalom gyűlölséget szült, mely gyűlölség becstelenséggel végződött. Még nincs egy százada, hogy a kereszténység utcákon és templomokban szentséges Mesterének tetteit személyekkel játszatta ; és ugyanakkor, midőn egy töredelmes korhely a szent jelet vállain hurcolván, arculcspásokat-szenvedésén a nép buzgólkodott : akkor a színjátszónak, ki az erkölcsöt unszolta, a hazaszeretetet hirdette és a hősöknek borostyánokat kötött, gyalázat volt a bélyege. Így maradt a legájtatosabb (következésképen a becstelen komédiást mindég utáló) magyar hazánk is játékszín nélkül és így most is.

Első s legnagyobb akadály a dramaturgia tenyészetének a *teatrum nemléte*. Mindég szégyenlett egy becsületes ember oly művön dolgozni, mellyel a becstelen (színjátszó) kereskedik. A német, mint a pallérozottságnak különben is idősebb fia, ezzel könnyebben gondolt ; felállott hazánkban és ha a szép nem kellett, bolonddal szedte be a magyar pénzt. Nagy sokára általláttuk a nemzeti csinosodás ezen ágazatját, de — harc után okos a magyar — a német

már akkor jó előre haladott. Hogy valamit tanuljon, német játékszíneket kelle járni. Ha hát csakugyan attól tanulni feltette magában, már akkor tanítójába szeretett egészen belé, úgyhogy kezdő voltának gyengeségét megesmervén, elhitette magával, hogy mesterét többé utól nem érheti.¹ Ha pedig ez meg nem esett és büszkesége nagyobb volt, mintsem hogy sógorától tanuljon, akkor elővehetett ugyan holmi költőmesterségről írt (diák) könyveket; de mi az írás után való tanulás a cselekedeti gyakorláshoz? Épen mint aki szerelmében boldogulni akarván Ovidius Amorumját akarná kalauztnak venni. A cselekedeti gyakorlás csak a színen van. Ott látja a néző a szépet, ott ismeri meg a rútat és nem magán, hanem máson tanul. Úgyde hol ott a tanító játékszín, hol a nyelvnek tulajdon hazájában kóbor életet kell élni? Annyi idő óta sehogy meg nem tud telepedni! És ha helyel-hellyel egy kis ideig megmaradhat, akkor az enyhelyért saját zselléreinek zsellérévé kell lennie és a magyar pénzen épült német színekben bért fizet, hogy magyar hazájában, magyarok előtt, magyarul szólhasson. Ekkor is fennáll a gyalázatbeli előítélet! Hol az a törvény, mely a gonoszsgot úgy megutáltassa, mint a játékszín? És mégis, azalatt, hogy a józan írónak jóltévő tolla a Scipiók, Atillák, Hunyadiak, Zrinyik és Rudolfok halhatatlanságán fáradozik, a törvénnyé rögzött rossz szokás azokat tevő utálatossá, kik ezeket a színen előadják; és midőn azokat egy ily, nemcsak igazságtalan, de káros szennyel is illeti, ő maga az, aki okot ad arra, hogy e szennyet megérdemeljék, mivel a cáfolhatatlan hamis ráfogás sokszor valóságos gonoszsgokra kényszerít. Így fosztá meg az ember magamagát egy jótól, midőn azt másoknak megadni nem akarta. Minő benyomást tehetnek a nézőben egy Lucretia szavai, aki (éppen ezen mód által elvettve), éjjelének utóbbi részét az ő csodálói közt felosztá? A becületes, aki színjátszónak beáll, letiporva véli emberségét, midőn a tetszenikívánástól elcsábíttatva, mások csábítójává lesz, mivel a balítélet őtet azzá lenni kényszerítette. — Vagy ily hitványosan gondolkozik hát a magyar a magyarról is; vagy ha már a játékszínbe való belevakulás túltette azon balítéleten, úgy ezt az előbbjáró németnek köszöni és utóbbjáró nyelvében nem látja azt a szépet, melyet láthatna, hanem (a kedvesebb némettel egybevetve) csak a játszó hibáit hánytorgatja és elhidegölve rögzik vélekedésébe, hogy «csak nem való a magyar erre az életre»; vagy, ha már magyar büszkeségét is elé akarja venni: «a magyar nem született arra, hogy pénzért más bolondja legyen». Így vezeti őtet a balítéletnek meggyőzése is más balítéletre!

Vegyük már most fel azokat, kik csakugyan valóságos buzgólkodók: mit tegyenek ezek, midőn a nemzetnek másik része hidegen áll mellettük és — mosolyog? Ez a józanabbság mégsem elégséges őket azon természetűé vált régi menetelből is kivinni, melynek legigazabb képe hazai törvényök. Igen szépen, felségesen van *feltéve* minden, de esmerni kell elsőbb a célnak száma nélkül való ágasbogas módjait, minekelőtte ítélni lehessen, mennyire ereszhetnek el a körülmények és a szándékozó mikép mond le inkább legigazabb dolgára való törekedéséről — azért mert az előljáróbeszédnek töméntelenségétől visszaborzad.

Van *akarát*, de a *fojanat* szinte az örökkévalósággal határos. Nem a nem-akarás, hanem az akaratok özöne senyveszti el az akarandót kínos várakozásában. Plánium elég van, de nincsen kivitel. Mindenik kivitelére megvan a kérés; de aki adjon, senki (vagy csak igen kevés), mivelhogy mindenik a maga projektumát akarja mással előmozdítani és magának dicsőséget más által arattatni.

¹ Számtalan magyar tulajdonítja most is ennek az elhitetésnek azt, hogy a német játékokért akkor is fizet, mikor nem nézi: a magyarnak pedig azért kész volna inkább megfizetni, hogy — ne játsszon.

Eszerént mindenik akarván, egyik se cselekszi, mivel áldozatját eléggé kimerítve gondolja plánuma készítésében. Sok szakács . . . , Roma deliberat . . . Ha nincs aki ösztönözzön, nincs akiben az akaratok koncentráltatnának : akkor az is abbanmarad, amit eddig emberért Istennek cselekedtek, és az Istenért az embereknek többé már nem folytathatják. — 28 esztendő óta vezetik egynémely ifjú csoportok helyről-helyre a szegény magyar nyelvet és haszontalan erejekkel igyekeznek állandó szállást koldulni e zarándoknak. Fel is állottak néha egyes hazafiak, kik, mivel erszények nem vetekedhetett a sareptai özvegy korójával, kiürítették azt, anélkül, hogy a célra közelebb vittek volna. (Még nem láttunk oly hatalmas egyesületet, mely virágzásának három-négy esztendő inát nem vetette volna ; ez az oka, hogy rettegve kell néznünk mindég a jövőnek elébe : mikor tapossa le a jelenvalót is?) Akik pedig csak neveket adták paizsul és buzdításaikat eledelül, azok méginkább kezekbe adták a játszóknak a zarándokbotot, mert a puszta név-paizs kevés enyhelyet, a dicsérő buzdítás kevés kövérséget szerez. Aki őket nem esmeri, annak felőlök hitványgondolkozását fel se veszik : aki pedig esmeri, az megvendégli ugyan őket gyakorta, de ezzel vége is az áldozatnak. Különben szeretik őket mindenütt, mert noha ezek többnyire oskoláikat megúno diákokból állanak ; de mégis éppen ezért tanult nemes ifjak,¹ és nem csaplár-, vagy billiárd-inasokból lettek. . . Próbálja meg azonban valaki, hogy egy ily játék és játszó kedvelőinek gyermekét társul felvegye, már akkor vége a barátságának, vége a nyelv- és hazaszeretetének ! Azt vélné az ember, hogy ez egy meg nem fojtható maradványa az előítéletnek ! — Nem egészen ! — Az életmódjának bizonytalansága ez ; mert nem tudni, mikor enyészik el az az institutum, mely mostan fizeti. Az ő élete csak szél, mint az ezen életre való beállása ; a sziveket egybekötő indulat nincs meg őbenne ; mert abban benne feredvén, mindennapivá válik előtte ; általhempereg könnyű sorsán, mert a mindennapi remény nem engedi neki annak egész súlyát érzeni ! Mikor aztán a célon áll, hol örökös reménye az iskolában hagyja el, magában maradván hever a nyomorult és nincs egy szomszéd is, aki ágyához ülne, mert vándorélete megfosztotta attól őket ! Elhagyattatva hal meg ; mert akiket pajtásinak nevezett, azokat a rendelés és kenyérkeresés máshová szolgáltatta. Szerencse, ha vízeszűsége mellett valamije megmaradt, vagy egy nemesszívű ember van, aki eltemeteti. Még holtteste is megpirulhat ! Mert nem lehetetlen, hogy idegen színjátzókat, kiket ő azelőtt, mint kevély magyar, csak félvállról nézett (s akikkel ő a hasonlót soha meg nem tette volna), temetési pompáját magokra vegyék. Így kell megszegyenülni a magyar vérnek, mert vándorélete eltévesztette vele a polgári társaság javait, melyre ő sohasem is törekedett, mivel nemesi születése még bölcsőjében egész országnak polgárává tette, — de amelyet titkon mégis minden ember megtagadott tőle, mivel . . . komédiás volt ! Maga a színjátzó óva tépheti ki szívéből az atyai s anyai szeretetet, midőn gyermekeit kevés keresményéből idegen helyen nevelteti, csakhogy azokat egy ily szomorú sorssal egybekötött életbe való belebolondulástól eltartóztassa. Ilyen lábon áll nálunk 28 esztendő elforgása után a színjátzó ! Egy hiábavaló hajfodorító, aki esztelenségünket cégérül piperézi, megérdemli a *polgári* becületet : és aki nyelvünket (nemzetünk *lelkét*) piperézi és csinosítja, az még eddig le nem törölheté az utolsó szennyet lételéről.

¹ Nem értjük ide egészen az egyes szerencse-vitézekkel tévelygő és sokszor a fentérekletteknek útjait elrontó csoportokat, kik még eddig amennyi kedvességet, szinte annyi kedvetlenséget is hagytak maguk után. Hanem a nyelvállérozás céljok, hanem a pénzszerezés ; többnyire adósság a vége és garázdaság.

Balgatag, oktan előítélet!

Ezt csak az állandó anyateátrum törölheti el. A színjátszónak életmódja nem mesterség lesz, hanem hivatal, melyért örömet folyamodna akérki is. Ez az anyaszín rajt érezthetne azután mindenfelé, melynek ha egyike-másika elesne is, mindég volna anyja, ahová magát visszavonhassa. Ha nem az élők lennének magok a tőkepénzek, kik aláírásoknak kamatait fizetik és akikkel az ajánlás is sírba száll; ha az ígérők nem akkorra tennék a teljesítést, midőn *majd látják, hogy mire adnak*; ha ami kevés összeszedtetik is, azt a hosszú várásnak ideje és az addig is tartatott társaságok meg nem emésztenék: úgy régen el volna már ez a cél érve! Mindég kedvetlen lesz az Magyarország történetkönyvében, hogy, midőn egyes városok színeket építettek, akkor az egész haza annyi évi nógatás után se mehetne reá! Csaknem minden fővárosokban ezerek meg ezerek feláldozásával magyar nemesek tartják a német teátrumot, kik, hacsak esztendei csonkulásokat a haza- és nyelv szeretet oltárára tennék, vagy amit olykor egyes magyar (fitogtatásból) idegen játékasztalon hágy, idefordítanak, úgy nem kellenének tanácskozások arra, miként kelljen a nyelvre alamizsnálkodni. Ha egy magányos személy annyira nem akarná is magát megszokajtani, legalább 3—4 főből álló egyesület elegendő lenne; pedig még azonfelyül nyerekedésbeli kinézésének is eleget tehetne. De nem! — a spekuláns elhítheti azt magával, hogy a magyar előtt nincs ára a nyelvnek és ő bizonyosan nemcsak kamatját, de tőkepénzét is nyelvelte.

Igy lévén a dolog, hogy álhasson most fel egy drámaíró, kinek érdemét ritkán esmerik, mivel a drámának sem esmerhetik érdemét? Hogy vesztegessen egy megállapodott ember olyan míven idejét, melyből csak a nyelvnek földönfutó papjai dolgoznak? Hogy tanuljon és miért írjon az író, ha nincs szín, hol írásának örülhessen? Hogy legyen ott a játékszerzőnek becse, hol a játék és játszó anélkül szűkölködik? Lehetetlen az írónak magát azon esmeretes, szennyítő vállvonítástól megmenteni, hogy jobb volna bíz addig mást dolgozna!

Igy szól, úgye, magasúság: «Hogyha egy hatalom-szó ezt mondaná: «akarom!», vagy csak: «én óhajtanám!», bizonyosan tüstént talpon állana az épület? Hát csak a hazai nyelv lenne az az erőtelen valami, mely arra fel nem tüzelhetné a hazafiak szívét?» Fájdalom, úgy van! Az okai is, melyeket feljebb mondottunk, tökéletes igazak, de hogy ezen okok miért vannak így, annak is megvannak ám az okai. Minden azt hiszi, hogy az övéi az igazak.

Második akadály a *nemzeti dicsekedés*. Még midőn borzas őseink csak kürtszóval tudták kedveket pompásítani, egész multságok abban állott, hogy a vitézek izmos tettei énekeltek. A hízelkedő dallosok egy merészebb nyúlból oroszlánt, egy fúrge törpéből óriást alkottak és a jámbor levante ezen elmosolyodva ugyan, de mégis belső meglelégedéssel köszönté el a kancsót, mert noha a magyar jobban esmeretessé lett a világ előtt szerencsétlenségeiről mint szerencséjéről, mindazonáltal a veszedelmek közt is mindig kész talpraugorhatása s az a lélek, mely soha, legfőbb veszteségében is el nem hagyta, vitézzé s nagygyá szentelte őtet és ezen büszkeséget sohasem is engedte magában kétségbehozattatni. Így jött egész multságok, egész történetek csak dicsekedő dalokban hozzánk. — Most a játékban sem igen nézi azt a magyar, hogy mint van a *kidolgozás*, hanem: mint van a *morál*? Őelőtte az a szép, amelyben több-több jeles mondások vannak; annyival inkább, ha azok nemzetét érdeklik, teli torokkal és botokkal való dörömbözéssel adja ki meglelégedését. Igaz, hogy itt csak a hebehurgya ifjúságot, vagy a bárdolatlan köznépet értjük; de mivel épen ezek végett a jobbízlésű abbanhagyja a játékszínbe való járdogálást, a

dörömbözés (melyet az agyargó idegen nevetve beszél el hazájában) lesz az írónak útmutatója, hogy ha dicsőséget akar aratni, nem jóalkotású, hanem csak dicsekedéssel teljes hazai drámát kell írni; — még a szép *tettek* is elmaradhatnak, elegendő az, ha teli tömöttetik a darab azoknak *dicsekedő emlegetésével*. — Most hát támadjon egy, aki e mód szerént írjon, már Magyarország mindjárt megtalálta fénikszét; az egész nemzet nevében feláll egy, aki kötelességének tartja (hazája dicsőítésére) a nagy lelket és szép-ízlést dobolni, anélkül, hogy még lenne valahol egy csekélyebb valami, mellyel amaszt összehasonlítva, lehetne nagynak és szépnak mondani. — Visszarezzenti ez az egyszerre való erőszakos fellépése egynek a másikat induló szándékától; mert teljességgel meg lehet győződve, hogy soha el nem tépheti amannak kizáró privilégiumát. És mivel az ember oly gyáva, hogy mindenik előtt szebbnek tetszik önnön tökéletessége, mint azé, akit ily (Deus ex machina) módon maga eleibe hágni szemlél, inkább eláll (a dramaturgiáról szólunk) szándékától, mint sem egy csekélyebbnek vélt mellett második személyé tétetessen, — eléggé balgatag magát megsértettnek érzeni, midőn látja, mikép lesz egyik egyszerre magyar O, a másik magyar K, a harmadik magyar C, anélkül, hogy még láthatott volna magyar X, magyar Y, vagy magyar Z-t, kiken amazok a győzedelmet megvívén, őket e polcra az egybevetés (correlatio) emelte volna. Magyarország az ilyenek által kénytelen elesmerni, hogy: *külső ember! ide nézz! itt van tehetségemnek sommája!* A jobb-ízlés neheztelve somfordál, az agyargó jövevény pedig (minekutána csakugyan megszemlélte e fénikszeket) hahotával kacag és a nemzetnek ily ostoba kedveskedéssel megszegyenítettett géniussza elpirulva fordul el és bosszonkodva könnyez.

Mínthogy az ember csakugyan oly embertelen, hogy örömet szeretné a dicsőség palástját a más nyakából lerántani (noha épen ez a vetekedéssel bélyegezett érzés az, mely mindent elemozdít), jobban kellene a dicsérettel gazdálkodni és soha egynek egyszerre csorba nélkül nem adakozni. Aki a szép észnek áldoz, áldozzon az erőtlennek is akkor, midőn a soha meg nem fojtható titkos szózatnak (a káronörvendezésnek) egy kis rostálgatással tömjént gyujt. Még dramaturgusi kezdő voltunkkal úgy kell bánni, mint a csecsemővel. A nézőt és olvasót is ízlésbe kell hozni, hogy nem mindég a «magyarok! mi magyarok!» a szép: ha ezeket fel nem leli is egy munkában, az még akkor is tökéletes lehet, midőn ezeknek hiányossága miatt ásít, — elalszik rajta!

Harmadik akadály a *nyomatásbeli szükség*. Ha megtekéntjük szomszédainknál ennek ellenkezőjét, mennyire terjed ez ki! Oly nyomorult darabok sajtó alá jönnek, hogy az a két-három pénz árú rossz papiros, melyre nyomtatódnak, szinte sírva panaszkodik unalmas terhe alatt az olvasónak, mert még akkor is büszkébb lenne sorsával, ha egy bizonyos szolgáltatban hasogatott volna össze. Ellenben nálunk, legyen bár az haszonkeresésből, vagy kártól való őrizkedésből, de nemzete rovására játékokat venni mindég vonakodik a nyomtató (és ezáltal figyelmetessé tétetetik saját zsebe eránt az író is); elég áldozat az tőle, ha az ingyen kapott darabot kinyomtatja és az esztendőig izzadozó író két nyomtatvánnyal kifizeti. Prenumerációt javallana valaki? Nem emlétvén azt, hogy nem minden emberhez fér önnön tehetetlenségének cégéresítése, vagy pedig egy adakozó mecénás után való csúszkálása: azonkívül, hogy az előfizetésnek kérése különben a munkának keletében (becsében) és a nemzet nagylelkűségében bizodalmatlanságot árul el, — akár legyen aztán elegendő prenumeráns, akár se, — szükségessé teszi illendőségből a munkának kiadattatását és így a remény kárt szülhet: amidőn eddig se nagy meglege-

déssel voltak az úgynevezett hasznos könyvek eránt (mert többnyire a füst mindég nagyobb volt, mint a meleg), hogyan reménylæssük azt, hogy egy játékdarabra, melynek teste nélkül se nagy, azonban még esmereten kívül is van (úgyis kell maradnia, mert foglalátját kihirdetni nem lehet), valaki prenumeráljon? Még jóformán nem is tudjuk : mi a dráma ; biz arra nem igen adogatjuk ki pénzünket. Ha játékszín volna, onnét majd kitúnne a darab érdeme, mert futna a hír mindenfelé és az ujságok (melyek úgyis csak maga-eszű ítéleteket hirdetnek s ezért keveset is hisznek nekik ott, hol a pénzkadás forog fenn) csak a közönséges ítéletnek trombitái lennének. Így, mint most, hamar póruljárhat az ember, mert az is megtörténhetik, hogy a darabról kiadandó dicséretet maga a szerző készíti, egy Apolló az ő hajthatatlan Daphnéját egekig magasztalja és aki maga sohasem írt, még külső ujságokban mint magyar jeles író kihirdetteti magát — és a redaktorok bírnak annyi engedelemmel (gyávagságból-e, vagy nevetségből?), hogy ezeket a világ elé bocsássák. Hát csak ilyen úton tudjuk-é azt meg, ami a tudós világban történik, hogy utóljára is — megcsalattassunk? Ezen bizodalmatlansága a nemzetnek az, mely a könyvnyomatók tartózkodását szüli. Nincsenek tudományos újságaink (a közönségesek csak dicsérni tudnak, nem hiedelmet nyerni), nincs az író hasznának és a nyomtató bátorságának útnyesője. Van ugyan *egy*, melynek homlokán Magyarország szép angyala ül, de, mivel annak éppen magyar tépte ki magyar nyelvét és idegen hangokon beszélteti, éppen azért kevésbé láttatik a magyar figyelmét megérdemlenni, ha szinte saját hallgatóitól az indulatos részrehajlás miatt már meg róva nem volna is és azt szemtelen szelességgel egészen kantáron nem vinné egy szeleburdi samaritánus. O chara patria, quae me genuisti, dulcis! . . .¹

Nemes, érdemes, édes hajlandóságú Trattnerünk Tudományos Gyűjteményének redaktori a nemzet bizodalmatát eléggé megnyerni láttattak, amidőn méltán reménylhetni, hogy eddig is eléggé nagyéletű (előbbi példákhoz képest) alkotásaikat még nagyobbéletűvé is tehetik. Játékink, játszóink és játszószíneink nemlétében ebbe (vagy akár másba) hallgatva is egyetérthetne (kompromittálhatna) a közönség, hogy ami játék a redakció bélyege alatt közrebocsájtatik annak becsében az eddig igenis bizodalmatlan nemzet ne kétségeskedjen. Nem szükség volna őket azért minden darabbal ölni, mert aki bizik magában, az bélyeg nélkül is kiadhatja (a jó bornak nem kell cégér), de a redakciónul feltennénk, hogy nem fog a nemzet bizodalmaival visszaélni!

Negyedik akadály a *cenzura*. Ha valahol, úgy bizonyára Magyarorszában ez szegi nyakát minden szépnek és nagynek (drámákról szólunk). Annyira határok közé tétetve véli magát a cenzor, hogy maga ezek közül határozatlanságba esik. Az előljáróság kiadja ugyan neki a zsinórmértéket (mely mintegy ezen épülhet : hit, felsőség, szemérem), de ő tartván attól, nehogy lábát megüsse, félelemből irgalmatlanul kaszabol. Nem azon sopánkodok én, hogy egy agyafúrt fickónak vallás, fejedelem és főkép a papság ellen való hányakodása megzaboláztatik és játékában egy utcabéli korcsot hajtatborzasztó káromkodásokkal nem karakterizálhat, vagy egy buja metsző a szemérmert pelengérré nem kötheti. De a századok lelkei nyomattatnak le, ha azokra az (egyébként legigazabb hívségű) író a mostani környülmények köntösét kénytelen aggatni. Midőn én egy erkölcselenséget utáló Feliciánust indulatjának illő polcára

¹ Az az *egy* ujság, melyről itt szó van, talán a gr. Festetics Károly Albert szerkesztésében 1819—1822-ben megjelent «Pannonia». Ennek állandó «Theater» rovata volt. Első negyedévi címlapját egy koronás nőalak — Hungária — képe díszítette ; II. negyedétől kezdve e címkép elmaradt. A *Napk. jegyzete*.

viszek, midőn egy Bánk bánt megölt becsületének omladékaira felállítok, hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalomat? Én vagyok Bánk, én Felicián! Mikép lehessen én csak tűrhető mértékben is az, ha minden harmadik felkiáltásnál e gondolat, hogy *csak író vagyok*, kiver élemből? Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk, kinek tenyerére koronák tétettek le; — én, Zách Felicián, aki megfertőztetett magyar becsületéért egy királyi háznépét akar eltörölni. A cenzor nem a századok lelkét, hanem a jelenhez való hasonlatot (korrelációt) tekinti. Így Peturbán, aki az 1213. évben ezt mondhatja: «*Görög, gubás, bojér, olasz, német, zsidó nekem, mihelyst fejét a korona díszesíti, mindegy az, mert szent előttem a királyom és az asszonyt becsülöm, de annak engedelmeskedni nem tudok!*» — most, midőn az asszonyi örökösödés, a Pragmatica Sanctio felállt, mit szóljon? Pedig szólani kell neki, mivel az egész háborodásnak oka a magyarok jussaiba belemarkoló és férje pálcájához nyúló királyné.¹ Egy időszakaszából, melyben minden magyar nemes, ekéje mellett is, ha kardját felköté, már oly érettnék vélte magát a királyságra, mint Árpád vére, mely csak az ő elődi által tartá az elsőséget ajándékba, korántse lehet a megtörtént valóságot a mostani környülmények rámájára vonni. Éppen azon magyar nemesség, mely hajdanában véres fogakkal, mint megannyi tribunus plebis az ő dörgő vétőjával, tisztos királyra elé toppant és ügyetlen nyakrántással azt mondá: «*Nem úgy megy az, király uram!*» — most nem állíthatatik ki nevetséges nyögéssel, ha szinte későbbben ezen igen veszedelmes fogaktól megfosztattatott is. No már hát épen csak ezért annyi szép bajaik a régi időknek a pusztá történelmekben penészedjenek meg? Igaz, hogy a példa rossz és rosszat szülhet. Jaj Istenem, a rosszat ha nem vetik is, kikél. Ravaiillac, Louvel, stb., ha soha komédiát nem látnának, mégis megtennék fertelmes munkájokat. A példa igen szegény ösztön, ha az önszeretet és magamegtartás zabolázzák az embert. Avagy hát kevesebb volna-e a példa, ha egy tatár kán ölettetne meg saját jobbágya által? Mikor Hamlet Angliában ledöfheti a megkoronáztatott koronátolvajt: akkor Forgács ne vágassa agyon a megkoronáztatott hiteseget (Kis Károlyt)? Mikor a német színeken egy sváb herceg (Johann von Schwaben) megöletti eltartóztatott jussáért tulajdon véré, koronás császárat, vagy Makbet Angliában koronára való vágyakodásból Dunkánt halálos ágyba fekteti: akkor Magyarországon Béla ne kívánhassa fegyveres kézzel jussát I. Andrásról, vagy Árbuc szinte Makbeti nagyravágyásból Kún Lászlót el ne altathassa? Bánk és Felicián nem bosszulhatják az asszonyi becsületet és megtiportatott jussát az emberiségnek? Egy Atilla pedig (szinte Hunnia királya) az asszonyi becsületért, aluva, éjjel, nyilvánosságosan ölettetik meg a néző előtt, anélkül, hogy csak eszéágában is volna valakinek, hogy a világ legnagyobb felsége öletteték meg.

Tiltsuk a morálsértést; ez minden gázt eltemet!

Ötödik akadály a *recenzió*. Nem léte, hanem *nemléte*. Tudósainknak egyéb munkáikra még azt tapasztaltuk, hogy a recenzió ritkán különbözött a szatírától. Amazt a literaturának előmozdítása, ezt pedig a neveletlenség szüli, vagy

¹ *Bánk-bánom* nem engedődött meg az *eladásra*, hanem csak a *nyomtatásra* — miért? Királynégyilkolás végett? vagy hogy helyel-hellyel az érző ember keserűen felszólal? Nem! csak azért, mivel Bánk-bán nagysága elhomályosítja a királyi házét. Teszem már most (noha ez inkább a recenzióra, mint a cenzúrára tartozna), hogy Bánk, kinek lépései alatt reng Magyarország, sokkal csekélyebb volna: nem a másik extrémbe esne-e az ember és a cenzúra azt hengerítené elé, hogy egy hitvány jobbágy miként döfhet egy koronás főbe? holott így egy hatalmas, egy királyi Bánk nem mint jobbágy öl, hanem mint élet-halál ura; hazájának és becsületének teszi meg, mint vetélkedő vetélkedőjén, a maga erőszakos áldozatját.

az irigység. A hiba gúnyolva mutattatik meg, anélkül, hogy annak javításáról szó volna és a Parnassusra könnyen számárháton nyargalhat az ember. Csak két-három sort írjon (főkép, ha igazságot és nem hízelkedést), már előre retteg-
het, nem a recenziótól, hanem hogy személye, formája, sőt még bölcsője is elé-
piszkáltathatik. Innét van az, hogy a dramaturgiának ezen csecsemő idejében,
ha egy leghidegebb vérű recenzens felállana is, már az író előre protestálhat és
nemzetét azzal fenyegetheti, hogy sohasem ír többé (kinek mi gondja arra,
akárhogy ír ő?), mivel el nem hitetheti magával, hogy a recenzióban irigység
vagy legalább is a többet-tudásnak fitogtatása ne lappangna. Látja, hogy a
külső nemzetnek legbölcsebb férfiai sem állhatják meg, hogy egy kis gonosz-
kodásból az író csak kevéssé is meg ne rúgják; hogyan tegyen hát fel többet a
magyarról, kít úgyis önnönmagáról elegendőképen esmér, hogy könnyebb
legyen a lelkének, ha csak egy kis pajkos fullánkot kiszalajthat is? És ha csak-
ugyan az ily sértődésnek még csak nyomaira sem talál, de mivel elménknek élő
személyekben eléállított képei minden másféle munkáinknál nagyobb
szeretetet gerjesztenek bennünk (aki gyermekemet bántja, engem bánt), ha az
elmeszülemény tépettetik, a szülő maga kap siláphoz, holott a recenzió nem
egyéb, mint az író szülöttjét elévenni és a magunk gondolatja szerént piperézni;
a recenzens csak azt mondja: «Én így öltöztettem volna»; hogy melyiknek van
igaza, azt a közönség ítéli meg, ha majd a kettőt szembeállítja. Hogy pedig
tökéletes meglegedésre írni nem lehet, ez, az igaz hogy bosszúság, mert mikor
aztán a recenzens a maga véleményét eléhengeríti, akkor ama böggő-csővön
előre kizúdíttatott dicséret csak egy kis időre is meghomályosul. Már pedig ha
ezt az egyedülvaló fizetést is elveszük a szegény írótól, mi marad akkor neki
ebben a világban jutalma? (másutt legalább a zsebében maradt haszonnal
vigasztalhatja magát) — az, hogy mindjárt kezdetben abbahagyja munkálko-
dását. Melyet, hogy ne tegyen, félre kell tenni a rostálgatást és a dicsérettel
(ezzel az egyetlen egy nemével a fizetésnek) édesgetni a további firkálásra. Az
igaz, hogy az író vagy gyönyörködő, vagy kenyérkereső (passionatus vagy
Broddichter). Ha az utolsó, akkor nem sokat vesztené a nemzet a haragjával,
mert az ugyan nem sok csoda alkotmányokat építene. Ha pedig az első, már
akkor jöhet a föld alól egy recenzens, mégse állítja meg munkájában, mivel
neki békét nem hágy gyönyörűsége és akarja vagy nem, írnia kell. Ez igaz, de
nem ott, hol a dramaturgia még bölcsőben fekszik. A gyermeket ha megszom-
ritják, legkedvesebb játékát is eldobja! Minő örömet látnánk kezdő voltunk-
nak tökéletesedését! De ha játékszín nincs, ha képzelet arról, mi a játék-ráma,
nincs: mi volna egyéb hátra, mint a recenzió? Az ember magamagától soha,
vagy csak sok gyakorlás után (akkor is vaktába) tanul, de alap nélkül: a reci-
zió ellenben okát adja saját ellenkezésének; — ez az előnkbe tartatott tükör,
melyben magát az ember szemlélheti; ez a vezérfonál, mely több észet ugyanazon
egy pontra visz és az író, aki munkáját úgyis legrégebben esméri (s legrégebben
is piszkálgathatja), hidegebb vérrel ítél azon, mit kell abból hasznára kiválasz-
tani; sőt sokszor véletlen tesz valami szépet, melyet a recenzens (érdeme sze-
rint) megdicsér, és az író, aki máskor annak ellenkezőjére könnyen általbotlott
volna, figyelmetessé tetettetik és megáll. Ha pedig éppen semmit fogadna el a
szemrehányásból, tehát ír egy cáfolást (tudni való, hogy nem csípőset) és akkor
abból a recenzens, mind a kettőből pedig az olvasó tanul. Ez az a jó ellenséges-
kedés, mely még eddig mindent a maga tökéletesedésének polcához segített.

Aki a (becsület) recenziótól irtóz, az arra szándékozik, hogy munkájá-
nak jósága a nemzet hallgatása által érje el a preskripció idejét. Ő de ez nem

megy! előbb-utóbb megtörténik az. Azért hát siessünk egyesült erővel nyestetlen ösvényünkön!

Hatodik és végső gáncsnak kellene tenni a *jutalmat*. Aki csak egy-két sort ír is, már mindjárt jutalmat kiabál és ha sokkal emberségesebb vagy együgyűbb, mintsem maga rántsa magára a bőség-csőjét, felkiált homályából, hogy a magyar nem tudja a tudományt becsülni. — Az igaz (látjuk), hogy a tele has ritkán dolgozik, jobban énekel az éhező kanári, az ember örül annak, ha munkája kézzelfogható figyelmet érdemel; mert ez új munkára teszi gondját nyugodttá. De ha a madár látja, hogy hasztalan esik füttyürézése, élelméről gondolkodik — és elhallgat. Mindazonáltal sokkal büszkébbek vagyunk nemes nemzetünkkel, mintsem ezt az akadályok közé tegyük. A jutalom az érdemnek következése. Az író mutassa meg előbb: *mit* és a haza meg fogja mutatni: *miként* jutalmaztasson. Míg a felyül (gondolomra) kitett akadályok el nem hárítatnak, addig nem lesz mit jutalmazni, mert addig a játékszíni költőmesterség mindég bimbójában marad, nemzetünk a leendő gyümölcsért nem fizet; a reménységet kiherelni csak izmaeliták tudják és — mások.

Te, kedves nyelv, melynek ügyéről itt fűzfám alatt talán fűzfamódon okoskodtam, szólítsd meg még fiaidat azért, amivel anyjoknak tartoznak. Ha egyenesebb vala szónk, mint szeretnék, mondd, hogy mi mezőről való vagyunk, igazat szólottunk, senki tagadhatja. Önnönmagunkról valamit megesmerni kedvesebb, mint azt méreg-bosszúsággal idegenektől hallani. Csak egy órát a mindenhatóságból és mást semmit csinálnánk, mint egy új Babilon-tornyát, melynek első talpkövénel a világnak minden nyelvei egybe (beléd: magyarba) zavaródnának! — — *Katona*,

II.

Katona József Ilka-bírálatából.

Kisfaludy Károlynak «Ilka vagy Nándorfehérvár bevétele» c. drámáját nagy sikerrel játszotta 1819-ben a Pesten szereplő székesfehérvári színtársulat. A darab még az évben nyomtatásban is megjelent. Katona bírálatot írt róla, melyet — úgy látszik — másolatban (s talán a szerző nevének elhallgatásával) terjesztettek. Ezt maga Kisfaludy is olvasta 1820 márciusában. A bírálatot közzétette Miletz János «Katona József családja, élete és ismeretlen munkái» c. könyvében, 1886-ban. Innen vesszük ki az alábbi szemelvényeket. Katonának az a «kedves, elfelejtethetlen barátja», kire az alábbi szövegben hivatkozik, nem más mint Bárány Boldizsár, a «Rosta» szerzője. Bárány alapos bírálatot írt Bánk-bán-ról Katona számára s az sokat javított remekművén e bírálat («Rosta») útmutatásai szerint. Még Ilka-bírálatában is a Rosta beosztását követi.

[Az I. felv. 3. és 4. jelenéséhez.] A szín felnyílik a magyar táborra. — Salamon király Geizával s többekkel arról tanácskozik, amit tenni akarnak.

Ha lehet üres, sőt minden kellemetlenséggel teljes szcena, úgy ez az. Nincs nagyobb gyengeség, mint a főembereket minden hiábavalóságokban ténferegteni. Itt azt beszéli a király, hogy mit fognak tenni Belgráddal, ha fel nem adja magát (mit tettek két hónap olta! nem tudni), miképen fogják megbosszulni a görög hitetlenséget. — De minek ez a csevegés? Alexis úgyis elbeszéllette már a magyarok ittlétét. A hallgatónak történet kell, nem készület; ez nem tudósítást, hanem cselekedetet vár. Hogy a király eljött, azt látjuk; hogy miért jött, azt is tudjuk. És így valamint Menyhártnak követségbe küldtetése, úgy az egész tanácskozás hiábavaló. [Néhány idézettel világítja meg a mondottakat s aztán így folytatja:] Mely nyomorultán gyötörtetik itt a hallgató, kitől Ilka és Alexis elszakasztatott azért, hogy akarátja ellen is tudtára

adja maga a király, hogy miért jött ide. — A tanácskozás, sőt buzdítás ott meglepő, sőt néha szükséges is, hol a teendőkben a felek nem egyeznek meg és a szívek különfelé oszlanak; de az ily mindent helybenhagyó egyhangzás (monotonia) odamutat, hogy a tárgyban szükölködő író csak a munkájának igyekezett vele szokott nagyságát kipótolni.

Valahára fellép Gyula, a tábor csillaga (Ilka szeretője), ellenségtől nyert rongyos zászlót hozván magával: «Győztünk! — — Üdvözlégy jó királyom!» — — Ez a kevés szó, mellyel azt királya lábaihoz teszi, többet ér az ékesen szólásnál; mint szinte, midőn a király Gyulának véres homlokáról tudakozódván, — «Semmi az királyom! Egy kard megakadt a homlokomban; még többnek is van itt helye» — Gyula feleli. Ez többet ér az egész előbbeni jelenés magyar dicsekedésénél. Miért kell a királynak ismét beleszólania: «Beszélj el Gyula, mit végeztél?» — mintha a néző Alexistől már nem hallotta volna, mikép veretettek meg a pecsenegék [bessenyők]. Ha már itt előbeszélés [elbeszélés] volt, nem lett volna-e szebb, ha azt a heves Gyula egyfolytában megtenné?

A háládatos király leoldja kardját és Gyulának ajándékozza: «Ne nézd a jutalomnak külső érdemét, De az adónak hálával tölt szíved». Ez nem jól van. Jó az, szent és becses az mind, amit egy király ad a jobbágyának, ki úgysis csak kötelességét teljesítette... Ez a szó illene egy szerencsétlen jámbornak a szájába, aki adományában minden tehetségét kimerítette, de nem Magyarország Felsőéébe.

Ezzel, egy kis viszonos dicséret- és dicsekedéssel vége az első felvonásnak, melyben egy lépéssel se vagyunk előbb, mint a *pusztá készület*, és ami a *narrativum*hoz tartozik a drámának.

[A II. felv. 1. jelenéséhez.] Nikétász magában marad és egy magával való beszédben tudósítja a nézőt, hogy ámbár nemzetétől nem reményl segedelmet, mégsem adja meg magát: «Egy büszke ellenségnek megvetését szenvedni! — nem! — az élet nem ér ily — áldozatot». — Itt kezdve szépen kezdődik küzködése; a többi rövidebb lehetett volna, ha már itten csakugyan monologusnak kellett lenni. Különben úgy vélekedik recensens [a bíráló], hogy a magányos beszédekkel igen szükén kellene gazdálkodni; mert annak csak ott van helye, hol az indulat annyira nőtt, hogy az indulatos elfeledkezik magánlétéről és indulatjának tárgyában mintegy más testet látván, az ellen indul meg a nyelve. Azt szoktuk mondani, hogy csak a bolond beszél magával és a nagy bölcs (mely ebben a tekintetben annyi mint a bolond). Való, hogy így nagyobb könnyebbségére esik az írónak a hallgatót tudósítani; de ám éppen az legyen a mesterség, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon.

[A II. felv. 5. jelenéséhez.] Alexis beburkolózva jön; keresi — amit már fájdalom, a *Senkinek* kifecsegett — Gyulát. Mily szép lenne, ha most véletlen állana alvó vetélkedőjének fejénél! — «Itt kell találnom őtet, erre igazítottak»: igen nagy gondatlanság egy táborban, fehér köpönyegbe burkózott embert igazgatni! Meg van az is erőltetve, hogy ő egy földön fekvő embert látván, abban a keresett magyar vezért felismerje! De félretevén ezt, ha már Gyula (mint recensens fellebb vélekedett) csak lelkiéppen aludna, nem természetesebb lett volna-e, hogy őtet Alexis megszólítsa, mintsem álmából sorra felverje? — Különben szép áhitattal és szép indulattal fedezi fel az Ilka hogylétét és érzületét. Gyula egy gyűrűt küld bizonyosságul Ilkának és az elfogódott Alexis, kiszakítván magát az ölelésből, elsiet... Kár, hogy nem tudta máskép magát Gyulának megmutatni, mint köpönyegének elvetésével: most már a felvétel

megakadályoztatja a sietést, pedig nemcsak arról kell gondoskodni, hogy mikép jött ide, hanem hogy mikép is megy vissza.

[A III. felv. 5. jelenéséhez.] Nikétász . . . betoppan és Alexist Ilka karjai közt látván, a megcsalattatás legnagyobb dühével agyonszúrja: «Menj, kígyó, a kárhozatba!» . . . Amit tovább Nikétász mond, az az indulatoskodásnak szabad folyása. (Talán ezen kegyetlenségnél jobb lett volna mindjárt kirohannia; mert ahol célját érte az indulat, ott az indulat végbe is szakad.) Ilkának egész fájdalma ki volna meritve ezen három szóban: «Alexis! — megholt — megholt!» A nagy fájdalom néma. Mindig eszemben van egy barátom szava: «Nem tudok — úgymond — nagyobb fájdalmat, léleknek szédítőbb exaltációját gondolni, mint *Carlos*-nak azon situációjában, midőn az evolúcióban azt kérdi: «megholt?» — avagy megrázóbb fellengséget, mint az, amely *Hamlet*-ben, szinte úgy a kifejlődésnél, az ég dörgése közt ezen szavakban van: «az ég igazolja szavait!» És igazad volt, kedves elfelejtethetlen barátom: a nagy fájdalom néma. — Vajha Ilka itt elhallgathatott volna az ő kádenciás búcsúztatójával!

[A IV. felv. elejéhez.] Nikétász el akarja magával hitetni, hogy ő jól cselekedett és Alexisnek halála törvény szerint . . . esett meg. Gyenge monológus! Ezen nagy aggodalmat: egy embernek, sőt egy Alexisnek megöléséből származott gyötrelmet, minő hitványsággal beszéli! Ilka szerelme jut eszébe és felnyitván egy földalatti ajtót, egész hidegvérrel aközben a mást bezárja: «Bezárom az ajtót, hogy őt [t. i. Ilkát] Ne lássa senki és ne háborgassa». Ejnye, ejnye! Kinek mondja ezt Nikétász? A falaknak? Ó te élhetetlen görög, hát ily kontárrá lett benned a szent természet, hogy egy Alexisnek megölése után is így csúffá teheted az emberek előtt az emberi lelket?

III.

Előbeszéd Kecskemét történetéhez.

Szülővárosa történetével sokat foglalkozott. Némely részleteket ki is dolgozott s közzétett a Tud. Gyűjteményben. Kézirathagyatéka felhasználásával atyja adott ki 1834-ben egy «Szabados Kecskemét, Alsó-Magyarország első mezővárossa történetei. Hiteles levelekből összeszedte Néhai Katona József, szabados Kecskemét várossa fő fiskálissa» c. könyvet. E könyv előbeszédéből valók az alábbiak.

Még gyermekkoromban (igazat szólván nem nagy ideje) sokszor sóhajtvá állottam meg egyik vagy másik pusztatemplom mellett és úgy tetszett, mintha egy valaki mindég a rajtok lévő holló-fészkeken ült volna, és kérdező kíváncsiságot kielégíteni igyekezne, csakhogy én nem értettem nyelvét. A könyvekhez futottam hát, mint megannyi szótárhoz; de végre tapasztaltam, hogy egyik a másik által már a megnyűzött bakkot nyaggatja, és az én holló-fészkeken ülő Valakim szavait senki sem magyarázta meg. Bosszankodtam, valahányszor Virág Benedekünk Magyar Századai kezembe akadtak: «ha nem tudod, mik történtek vala, minekelőtte születél, gyermek vagy». Én az voltam.

Húsz-harmincad évi dolgokat még halljuk apánk- vagy nagyapánktól; de századokról ki szólhat? A történet egy örökké futó óriás, minden nap más köntösben fut el előttünk; a visszhang tart ugyan egy ideig dörömböléséből, de az újabbak elnyomják és a könnyő eszű hallók azzal elégitik ki unokáikat, hogy

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrimabiles

Urgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Lám, lám, milyen az író: halhatatlanságot adhat annak, aki megnyeri hajlandóságát, pedig sokszor magának alig van egy gombostője.

Kecskemét néhaiságának emléke is gondatlanság alatt rothadt el, csak morzsalékokat piszkálhatunk ki nagy nehezen. Hogy több legyen, az idegen morzsát is örömet hozzártatózóknak hisszük, mert a «talán», ez a legragadósabb enyve a reménységnek, elhitei velünk. Minden csak a véleménytől, az ítélettől függ! Így válik egyiknek igazsága mesévé a másik előtt. — Szentül szólt Pope, midőn azt mondá: Éppen úgy vannak ítéletekkel az emberek, mint óráikkal, egyike sem jár a másikéval egyaránt, mégis mindenik csak a magáéval tart. — Hellyel-hellyel talál az ember valamit, de kapcsait elette az idő-rozsda; mégis világot szeretne gyujtani: egyik valónak-véltet hozzáragaszt egy másik kétséges hazugsághoz, aztán bémázolván egy kis színével az igazságnak, végre oly ködöt gőzöltet elé, melyen az ezmester se lát, vagy csak nehezen, által.

E könyv három szakaszban van:

Az első szől Pártiskum név alatt azon dolgokról, melyek Krisztus születésétől fogva a magyarok bejövetelég vidékünkön történhetek. — Igyekeztem rövid lenni; mert, ami nem magyar történet, az nem is örömet olvastatik; ezt is csak azért írtam, mivel Kecskemétnek tartoztam vele. Különb is Szeverinin kívül alig emlékezett még meg valaki a Tisza-Duna közéről; de ez is méltó volna a megüstöközésre, hogy miért nem elégítette ki jobban az olvasót.

A 2-ik szakaszban szől Kecskemétről a magyarok bejövetele óta a mostani időkig, de csak a pusztá, száraz históriája ez; — azért mégse reménylek ásitást okozni: különben ez sem én volnék az első!

A 3-ik szakasz szől az előbbeni kettőről belsőképen, vagyis a vallás, igazgatás, szokás, litteratura és belső tehetsége (statisztikája) tekintetében. Itt mindazt ami isteni, vagy felsőbb, odahagyjuk tisztelettel az isteni titkok gondviselőjének és a felsőbbségnek: mi ezen dolgoknak is csak a pusztá viszonságaival bibelődünk.

A tudós meg fog engedni a gyengének, mert tudja, hogy minden csak értéke szerént gazdálkodhat. Aki ez ellen tudatlannak mond, annak pajtási szívvel köszönök.

Azt mondották, hogy miért írtam magyarul, — el nem kél; de ezeknek csak a könyv titulusát mutatom. Ha máskép nem, elveszik ingyen és én mégis céloamat értem; mert megvallom, ha minden becs megtagadtatik munkámtól, én egész érdemét abban találom, hogy magyarul van írva.

Ami a diákizálást illeti: én attól undorodok és Çarnifex, Praesbiter, Abstemius, Laniót nem írok Hóhér, Pap, Bornemisza és Mészáros magyar nevek helyett. De csakugyan nem követem, főkép a személyek neveiben, azt a mostani magyarosítás-dühét is, mely szerént Augustus, Traianus, Hadrianus, Aurelius, Valentinianusból Ágoston, Traján, Hadrian, Aurel, Bálint lett. Mert habár Marcus jól esik is Marknak, de a római embert mondjuk rómainak; e szerént mind meg kellene csonkítani és Kar-császár, Juli-császár irattasson Carus, Julius helyett. Ez mind németek majmolása, kiknek magoknak sem jutott eszükbe, hogy mikor Augustus helyett August jó, akkor Augustul nem lehet Augustulus és Kaiser Prob talán bélyeget, nem Probus császárt jelent, sem el nem hagyódhatik Photius püspökből? Nem balgatagság-e Nagy Albert,

Mocsári Péter, Közönséges Farkas Krisztián — Albertus Magnus, Petrus de Palude, Generalis és Christianus Lupus helyett?

Jól tudom én azt, hogy soha Ulászlóra, mint Bonfinius, nem találok ; de nem is vagyok én Bonfinius, ki emberből haszonért Istent hazudjak. A magyar csak a jót szereti magyarul hallani (melyik nemzet nem?), a rosszal elmaradhatni : inkább minden homályban maradjon, mint azzal az ízetlen is fényre jöjjön, mert ezzel amaz is hazugság. Az ízetlen az igazat szemtelennek kiáltja, az édes hazugot pedig egy mosolyodással fizeti. «Nó, nó, — hízlek — meglehet engedni ! szereti nemzetét !» Holott a történetíró, úgy mint történetíró, az egész világnak, nem pedig egyes nemzeté. Így járt Schwartzner a nyelvpallérokkal, Schwartz a deák papokkal, Piringer a nemességgel. Szándékok talán nem volt rossz, csak hogy nem tudtak egyik félnek kedvezvén, a másiknak is hizelkedni. Azt nyerték véle, hogy ha lehetne, fellökdösné asztalaikat papirosostól, téntástól a bosszúsomjuzás. Pedig már ennél csakugyan nincsen nagyobb halála egy írónak ; egy ideig berzenkednek tollal ellene, hitvány neveket ragatnak rá, azután beléúnnak. Ezt én nem azért regélem, mintha magam is fogamat akarnám fenni : a történelmi igazságnak (ha ízetlen is), kedvesnek kell lenni. Politikai igazságokkal pedig, van eszem, hogy fejemet bezúzzam.

Forrásaim, melyekből merítettem, az első szakaszra ugyan, s itt, ott is nyomtatványok. A többire kéziratok, közönséges, ős, magányos levelestárak, sok szóbeli hagyomány is, mert mivel az egész megírt történelmünkben alig leljük fel háromszor Kecskemét nevét, ide kellett folyamodni. Minden első történetírás szóbeli hagyományon épül, de azért nem lehet minden hagyományt mesének mondani. Minekelőtte történelmi irattattak, csak ebben és közönséges dalokban szívárgott alá az ősök emlékezete. Lám, mely sokat csevegjük most is Toldi Miklós erősségét, Kádár István vitézségét, és a történelmünkben nem találni ; csak a kofáknál leljük a nótáját, de ki okosodik meg belőle?

Igy szakasztom fel hamvadt szemfedelőket azoknak, kiket szerette vidékünk szült és szintűgy vígak, szintűgy búsak voltak, mint kiket ezennel a koporsójok felé vezetek — meglátni tetteiket ; boldog érzés ! midőn semmit se hagytak unokáiknak, mint nemléteknek bizonyosságát. A szerencsétlenség is gyönyörködtethet : a történet csak abból áll. Aki tartományokat pusztít, halhatatlanságot nyer, — aki virágzóvá teszi, alig érdemesíttetik egy-két sor írásra. Polibius, Tacitus, Livius és Thucydides is az előtők élt emberiségnek szomorú sírhalmain írtak, az utóbbi történetírók a mieinken fognak irkálni, — szerencsés, ki nem szorul pusztá kényőkre ! Vidságot és elégedést önt lelkembe az az önkecségetés, hogy engem itt olvasni fognak akkor is, amidőn már ez a szobácska, melyben most ülök, porhanyó dűledékké válik, olvasni fognak azok, kik engemet sohasem láttak, sohasem esmértek és akiket én soha látni, soha esmérni nem fogok.

IV.

Déryné Katona Józsefről.

Déryné, a kiváló énekes színésznő, jól ismerte Katonát még ennek pesti tartózkodása idejéből. Közvetlen, kedves modorú Naplójából — Bayer Józseftől rendezett, 1900.-i kiadásából — meritjük az alábbi szemelvényeket. — A művésznő leányneve Széppataki (Schenbach) Róza: ez érteti meg az «S. R.» monogram alább előkerülő történetét. — 1813-ban ment férjhez Déry István színészhez. — A szemelvényeinkben előadottak 1813—14-re vonatkoznak. — Dérynének az az állítása, hogy Katona valaha is játszott volna Petur szerepét, téves. — Kultsár István, kiről szintén szó lesz, akkor igazgatója volt a pesti társulatnak; Prepelitzay Sámuel: ez időben nevelő, később ügyvéd s a Tud. Gyűjtemény egyik szerkesztőjára; Gyertyánffy gazdag ifjú; hogy ő vesztegette volna meg Katonát a közleményünk legvégén említett módon a «Róza-történet» kifigurázására, az csak pletyka volt.

Déry egész bizalommal volt, hogy én hozzá megyek. Úgy tekintett, mint már azelőtt eljegyzett mátkáját. Megösmertette velem néhány fiatal jóbarátját, úgymint Katona Józsefet, a híres Bánk-bán szerzőjét, Kacskovics Jánost és Simoncsicsot, az akkori főbíró öccsét. Mind derék ifjak voltak.

Egyszer a színlaposztó kezembe ad egy levelkét titkon, hogy meg ne lássa senki. «Kitől?» «Nem szabad megmondani. Éstére adja ide a feleletet» — s azzal elment. Én féltem felbontani, még sohase kaptam titkos levelet. Mégis szerettem volna tudni, kitől jön s mit foglal magában. Befutok hűséges főzőnénkhöz: «Jaj Lizi, mit csináljak? Egy levelet kaptam, nem merem Tercsa mamának megmutatni.» «Hiszen mit fél — mondja — bontsa fel, olvassa el.» Felbontom, nézem az aláírást: K. J. van aláírva s ez volt a levélben:

«Holnap jókor haza kell utaznom. Én magát véghetetlen szeretettel szeretem s lelkemben hordom képét, mióta először színpadon megláttam játszani s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, véglehelletemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szallagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szallagot zárjon a felelethez. E két szín fogja éltet irányát kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév múlva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni; ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog. — K. J.»

Én gondolkodtam, tünődtem, ki lehet az a K. J. az ismerősök közül? Bizonyosan Kacskovics János. De soha a legkevésbé se közeledett felém. Hát ki? Nem emlékszem ily nevű ismerősre. Katona Józsi? Oh, az még inkább nem, mert az mindig oly mogorva, oly visszatartó; aztán az hármát se szólt még velem. Aztán akármelyik a kettő közül, nekem eszembe sincs egyiknek is jeleket küldözgetni. «Hát már most mit csinál?» — kérdi Lizi. «Hát semmit se csinállok, Tercsa mamának ne szóljunk semmit; a levelet elégetem s úgy teszok, mintha nem tudnék semmit. Így legjobb lesz».

* * *

Midőn már megesküdtem Déryvel, azon ifjak, kik elutaztak, ki haza, ki vidékre, most már többnyire mind Pestre szállongtak. Én nem tudom ma se, juristák voltak-e, vagy jurátusok (vagy ezen két címzet ugyanazon egyet jelent), én sohase kérdeztem, nem volt rá gondom. Másnap mentem Mérey consiliariusnéhoz megköszönni a főkötet. Az utcán találkoztam Katona Józseffel. Köszön, megállít. Ő is most érkezett Pestre. Ez igen különös egyéniség volt. Nagy külön, szörnyű komoly mindig s igen rövid beszédű. Egy-egy szóval végzett mindent. Midőn Bánk-bánját írta, ő Petúr-bánt a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a

világért sem. Ő később játszott a színpadon velünk és igen jól játszotta Abellinó című játékban Abellinót. Ez a játék három szakaszban van (s mindenik öt föl-vonásban) s három este játszódják. Ő szeretett volna színész lenni, de orgánuma nem volt hozzá: igen az orrából beszélt. Alakja elég csinos volt, sugártermettel, de arca nem volt szép. Haja gesztenyeszín, de az úgy állott, mint a szeg...

Megállított tehát, amint mentem. Mondja: «jó napot!» Felelem nagy búsan: jó napot! Reánéz főköötömrre: «Ezért nem felelt hát levelemre?» «Micsoda levelére?» «Amelyben szallagot kértem jelül.» «Hát maga írta azt? Én nem tudtam». «Sok szerencsét Déryhez!» — s azzal ment. Én is.

* * *

Mióta Déryhez mentem, sohase szortiroztam apró-cseprő kellékeimet, gyöngyeimet, szallagaimat, stb. Most hát leterítettem a földre egy fehér lepedőt s leültem rá és úgy szedegettem össze, hogy rendbe szedjem. De így, gondolatokba elmélyedve éreztem, hogy szemeim nedvesednek, könnyeim kezeimre s szallagaimra ömlenek. Én nem voltam boldog s ennek meggondolása mindig könnyeket csalt szemeimbe.

Kopognak. «Szabad!» Benyílik az ajtó, belép Katona Józsi. Szaváról ismertem meg, hogy ő, mert szégyeltem s zavarba jöttem, hogy könnyezve talál valaki s föl nem néztem. Alig vettem észre, hogy még egy másik férfi is mögötte megállt. De én egyikre se emeltem föl szemeimet s nem láttam kicsoda a másik férfi. Katonát is csak hangjáról s rövid modoráról ismertem meg. «Jó napot!» «Jó napot», — mondám. «Hol van Pista?» «Elutazott.» «Egy jó barátomat akartam bemutatni» s azzal megfordult: «gyerünk» — s ment. Az volt a szokása. Se nevét nem mondá a vele jött férfinak, se én nem néztem reá. Nem gondoltam többé reájuk, pakkoltam és rendeztettem holmimat.

* * *

Másnap egész nap nem tudtam semmi munkához fogni, pedig máskor meg nem tudott a kezem nyugodni egy percig se. Mindég csináltam valami szép munkát. Most szörnyűn unatkoztam. Kimondhatlan vágy fogott el... Mindig vártam valami után... de nem tudtam, mire várok, mert ő nem mondta, hogy eljön. Midőn cselédem dolgát végezte, ebédután én egy kis kurta szoknyában s hálórékliben kimentem az udvarra. Gyönyörű meleg bőjti napok voltak s mondja Betti: «Nem mennénk délután a Kálváriára?» «Jaj, de jól gondoltad, elmegyünk!»

Mondom künn az udvaron cselédemnek, kit Marcsának hívtak: «Gyere Marcsa, pitykézzünk addig is, míg felöltözködöm» s ott pitykéztünk. Egyszerre hátam mögött megszólal Katona Józsi: «Ez is asszony?» Hátrafordulok s ott áll ő is Katona mellett. Én fülig elpirultam. Elsikoltottam magam, hogy oly vadpongyolában pillantottak meg s befutottam a szobába, visszakiáltva: «Mindjárt jövök!» Ő egy szót se szólt. Míg fölszedtem köntösömet, oly hangosan dobogott a szívem, hogy hallottam lüktetését. Fehér ruhát öltöttem magamra: ez volt mindig kedvenc öltözetem. Kinyitottam az ajtót: «Tessék bejönni». Bejöttek. Mondja Katona: «egy jó barátommal akartam Pistát megismertetni: Prepelitzai Samu, a napokban érkezett ő is vissza Pestre, de jól elkésett, mert beteg volt». Reá pillantottam s csakugyan meglátszott rajta: kissé halvány volt.

* * *

Most a Betti testvére, a kis Mari is velünk jött mindég. Egy napon, midőn csakugyan a Kálvárián voltunk s visszajövet befordultunk a Dohány-utcába, elkiáltja magát a kis Mari: nini, itthon van Déry bácsi! Oda nézek, hát ott áll az Arany-szita kapujában. Egy kicsit mégis érzettem véretem meghűlni. De Samu mondá, ne ijedjek meg, hiszen Katona vele akarta megismertetni és mint barátját ajánlani. Még siettettük is lépteinket s midőn közelebb értem, elibe szaladtam, ő is közeledett felénk, megcsókoltuk egymást s mondám: Katona Józsi egy jó barátját mutatta be nálunk, kivel téged meg akart ismertetni: Prepelitzay urat s rámutattam Samura. Bárha itthon nem voltál is, mi már jó barátok vagyunk egymással; aki könyveket hoz s mindig föl fog olvasni nekünk. Azóta, hogy Katona bemutatta, majd mindennap sétálni jártunk Bettivel. Először Katona is jött velünk, de az út közepén egyszer csak megszökött tőlünk. Azóta nem láttuk őt. «Sohase bánd, tudod milyen csodabogár, — mondá Déry. — De tessék bejönni.»

* * *

Ő mikor csak lehetett, eljárt mindig fölolvasni; olykor kimentünk a rétre sétálni. Egyszer egy előadás volt, melyben én nem játsztam. Lent ültem a zárt-székben. Mielőtt a játék kezdődött volna, éreztem, hogy a hátam mögött egy sötét alak foglal helyet. Én hátra sem néztem, egyszer fülemhez közeledik s azt súgja a fülemben halk hangon: «Szerencsétlen!» Hátrafordulok s Katona Józsi köpenyébe burkolva, a la Abellinó félvállra vetve a köpönyegét (akkor azt viselték) s ezzel eltűnt. Én megijedtem, gondolám, el vagyunk árulva s ez Dérynek beszélni fog.

* * *

Mi sokszor lementünk a kertbe sétálni a szép délutánokon, Déry, Samu és én. Egy ily séta alkalmával azt mondom: «Samu... (Férjem is már bizalmasan szólította; tetszett neki e szolid magaviseletű ifjú. Aztán neki igen szép öltözetei voltak. Férjem gyakran kért tőle, ha gavallért játszott: hol egy atlaszmellényt, hol egy frakkot, mert bizony nem volt nagy mennyiségben.) «Samu! — mondám — jöjjön, hagyja ott azt a Déryt dobolni. (Két fát faragott s azzal dobolt az asztalon.) Metssze ide ebbe a szép egyenes fába a nevemet.» Ő mindjárt jött és a fába metszette: S. R. és koszorút metszett körüle. Ez azt jelentette mindig: Samu és Róza. A ruhaneműmet is így jegyeztem mindig. «Jer, Déry, nézd mi szépen kimetszette nevemet.» Még sétáltunk egy ideig, aztán fölmentünk. Jön előnkbe a cseléd s mondja: «Éppen most volt itt Katona úr, az urat kereste. Mondám: lent vannak a kertben. Kik? Mondám: Samu úrfi, azzal visszafordult s elment». «Nézze barátom, ilyen különcködő az a Józsi — mond férjem — most megint nem látjuk egy hónapig se.» «Én elmegyek hozzá» — mond Samu. «Én is elmegyek» — s elmentek ketten.

Midőn Déry visszajött, mondja: «megléttük a csodabogarat. Becsületére kellett neki megigérni, hogy holnapután (játék nem lévén), ide jön hozzánk s a kertben fogunk mulatni.»

* * *

Valami harmadnapra látom, hogy jön Gyertyánffy inasa egy esernyő alatt. Nagyon szakadt az eső, de ő — ezt oly komisch volt nézni — nem volt az esernyő alatt, hanem távol tartván magától ameddig csak a karját kinyujthatta és egy stanitzlit hozott alatta, ő maga pedig csupa locs! Jó felém, én csodálkozva s egyszersmind mosolyogva néztem, hogy miként hebickél kínosan felém. Én a konyha ajtajából néztem az esőt. «Mi baj, Andris?» — mondám, hogy oly ke-

servesen nézett reám, mintha mondotta volna : szabadíts meg asszonyom e kínos helyzetből, mert az esernyőről hatalmasan csorgott a víz a nyakába. «Tiszteli a tekintetes úrfi a tekintetes asszonykát, egy rózsát küldött.» Én nagy szemeket meresztettem reá : «Rózsát?» kérdém. «De hát miért hozza oly kínosan távol tartva az esernyőt az egyetlen rózsza fölött, hiszen ketten is megfértek volna alatta?» «Isten őriz ! úgy adta az úrfi a kezembe, hogy így tartsam távol a lélekzetemtől, nehogy elhervadjon.» «Ó szegény ember — mondám — hát oly nagy lélekzete van, hogy a papíron is keresztül hat a párája? No, de ne búsuljon semmit, csak vigye vissza s mondja az úrfiának, hogy nekem nem kell a rózsája, mert az én kezemben mindjárt elhervadna s mondja, hogy meg se néztem, nehogy valami kár essék a rózsán.» «Az Isten meg is őriz engem attól, hogy én visszavigyem, inkább mindjárt a Dunába ugrom.» «Hát miért?» «Hát azért, hogy azt mondta, mikor elindított : András, ha ennek a rózsának valami baja lesz, mire odaviszed és nem lesz ép és csak egy levélkéje is le lesz hervadva, mikor visszajössz az üzenettel, mindjárt keresztül váglak.» «Hát micsoda üzenetre vár?» kérdém. «Azt már nem mondta meg, hogy mit tessék üzeni. Csak tessék fölbontani, itt van és nekem megmondani ép-e a rózsza?» Én éppen nem voltam rossz kedvemben s kacagtam. «Hátha azt üzenem, hogy egy levele lehervadt, mi lesz akkor?» «Akkor, akkor Isten legyen irgalmas lelkemnek, haza se megyek, hanem egyenesen a Dunának.» Én fölbontottam a staniclit, de mindig kacagva a sületlen fiú félelmén : «No — mondom — semmi baj». Igaz, gyönyörű, ritka nagyságú, teljes rózsza volt egyetlen kis bimbóval, sűrű zöld levelei közül zamatos illatával leláncolta egész figyelmemet. De azért nem tekintettem kebelébe, csak körül néztem. Ott állt a szegény fiú, bamba kifejezéssel arcán s várta a halálos ítéletet. Meg is feledkeztem róla, hogy üzenetet vár. Mondom : «Jól van András, hazamehet». «Hát mit mondjak?» «Csak azt, hogy semmi baja a rózsának.» Bementem a szobámba, beletettem egy pohár vízbe s ablakomba helyeztem, többet reá se néztem a rózsára. Leültem kötésemmel s elméláztam gondolatomban, hogy miféle jellemű lehet ez a Gyertyánffy? Úgy fél tőle a cselédje s én csakis azért vettem el a rózsát, hogy a szegény fiú aggodalmát megszüntessem. De miután úgy kiutasítottam a szobámból durván és ő még nekem rózsát küld? Azt határoztam felőle, hogy nem annyira szemtelen, hanem bárgyú. Szolgájával együtt hiányzik nála a negyedik kerék. Mily nagy dolgot csinált egy rózsával !

Egyszer csak hallom Samu kis sarkantyúját peregni. Fölugrom, ilyenkor szokott minden délután Nagy Jánosékhoz menni. Ilyenkor láttuk egymást, néha csak egy percre ; behívni nem mertem, hogy majd hazajön Déry. Esett az eső sűrűn, az esernyő alá is bevert, mondom neki : «menj édes, megázob». Igen bús lettem, hogy küldenem kellett, de ő csak a rózsára függesztette szemeit : «Ej, de szép rózsája van az én Rózámnak». Hirtelen kikapom a pohárból, megtörlöm a szárát : «Ne, neked adom, Gyertyánffy küldte. Majd elmondok mindent, ha sétálni mehetünk, de most csak menj, jönni találnak». Ő ment Nagyékhoz, szerencsére, mert jött Déry rögtön. Én Dérynek egy szót se akartam szólni a rózsáról, de eszembe jutott, hogy küldőjével nagy barátságban van Déry s még majd megmondja neki Gyertyánffy, hogy nekem rózsát küldött. Hívom a szobalányt : «Maris ! csak eredj, keríts nekem akárhol egy csomó rózsát, de ha nem kapsz, csak egyetlen egyet is, de ízibe hozd el». Elé is jött egy nagy csomó szép rózsával. Azonnal vízbe tettem ablakomban. Mitől félhettem volna? Nyugodtan leültem. De borult fölöttem az ég és felhőiből egy rózsaharc kerekedett ki. A rózsza szép illatos leveleit elhullatta s tövisei maradtak számomra.

Másnap már déltájban jött Déryhez Gyertyánffy s mondja neki : «Kedves komám ! Én a kis tekintetes asszonynak egy szép rózsát küldöttem tegnap. Nem tudom megvan-e még nála, igen szeretném tudni . . . de nem merek bemenni». Bejött hozzám Déry s mondja : «Tegnap neked egy rózsát küldött a komám». «Igen.» «Hát hol van?» «Ott a pohárban.» «Melyik az?» «Tudom is én? Odaszúr-tam a többi közé. Tán visszakívánja? Vidd el neki az egész pohárral, válassza ki magának.» Déry beviszi, kiszedi a rózsákat. «Az én rózsám nincs közöttte.» «Hiszen rózsá, rózsá — mond férjem — vegyen el egyet helyette.» «Jajajaj, nene-nem úgy van az kedves komám.» «De el is nyílhatott az éjjel az a rózsá komám.» «Nem lehet, megismerném, mert versek vannak a belső leveleire igen finom tollal írva.» «Versek?» — bámul Déry . . . értem.» Jön s behív szobájába : «Édes fiam, hol az a rózsá, mit komám küldött neked tegnap?» «Ott van a többi közt», mondám. «Nenene tessék haragudni, itt nincs, versek voltak beleírva.» «Versek??? Ej mit küldözgeti nekem? Én nem őrzöm a virágját. Mit tudom én, hol van? Nekem ne alkalmatlankodjék többé semmivel» — hebegém most már én is. «De édes fiam, mégis igen különös, hogy a szobából eltűnhessék valami és te ne tudnál róla semmit.» Látta jól, hogy én sápadozom s mindjárt gyanakodni kezdett. «Azt kívánom, valld meg, hol a rózsá?» Én hazudni sohase tudtam s nem szoktam, ha komoly dolgok forognak fel. Egyszerre elhatároztam, ha megfojt is, megvallom. «Ej, mit tagadnám nagyon — mondám — Samunak adtam.» És lön roppant nagy szünet. Egyszerre Déry kezdé megtörni ezen kérdéssel : «Samunak? Hát alattomban találkoztok egymással?» «Nem éppen alattomban, sőt mindenki láttára. Megmondottam még régen, hogy ha találkozom veled az utcán, vagy bárhol, én ki nem kerülöm.» «De én megtiltottam a veled való társalgást!» «Jaj! az még akkor volt s én engedelmessé lettem, minthogy nyugalma kívánta. De azóta, ah azóta, igen sok történt közöttünk . . . minélfogva elvesztéd jogodat velem parancsolni. Emlékezzél vissza minden közöttünk történetekre. Azt tudod jól, hogy ártatlan vagyok, magad is meg vagy róla győződve, de jóindulatomat meg nem vonom tőle. Nem vétkeztem semmit, nem is fogok . . . De legyen vége a perlekedésnek egy idegen jelenlétében . . .» s azzal kimentem a szobából hevesen belecapva az ajtót.

Én tudtam jól, hogy még itt férjemmel nincs bevégezve a vita, de már most, hogy ennyit mertem mondani, egy kicsit több bátorságot éreztem magamban, a lehető . . . több küzdelemre.

Az eső már jól fölszáradt, elmentem hazulról látogatni Méreyékhez, mert a consiliáriusné mindig tudni kívánta, mi történt köztünk. Én mindent nyíltan bevallottam neki mindig s ő oly mérges volt Déryre, mikor engem bántott, hogy egyszer azt is mondta : «Ejnye kutya-hordta nagyorrúja (mindig úgy csúfolta), vágjon egy tejes fazekat a fejéhez». Mondom : «nincs tejes fazekam». «No hát egy főzöt.» «Akkor nem lesz mibe főzni», enyelegtem könnyezve. «No csak én azt tanácsolom magának, ne hagyja a nyakára ülni.» «Jaj, kegyelmes asszony, de már rég odaült s nagyon közel jár a keze a torkom körül . . .» Hazamentem. Déry nem volt honn ebéden. Délután látom Gyertyánffyt egy szép rózsával közeledni, az ablakból mindent lehetett látni. Be akartam az ajtót zárni, de a rózsá érdekelt. Bekopog. Nem szóltam semmit, de ő benyitott szörnyű derült arccal, föl-emeli a rózsát nagy diadalérzettel. Én csak néztem bámulva, hogy mi ez? A rózsát megismertem, de levelei lehervadozva. «Itt a rózsá!» — kiáltja nagy győzedelmi hangon. «Micsoda rózsá?» — kérdém. «Ne tessék haragudni, elmentem Samuhoz.» «Samuhoz a rózsáért?» «Igen.» «És ő odaadta magának?» «Jajajaj ő nem akarta, azt mondta : semmi áron nem adom, hülye. Dedede én azt mond-

tam : tiszteli Déryné, tessék neki azt a rózsát visszaküldeni, amit tegnap adott magának. Déryné izente azt?? Óóó, hiszen én adtam neki a rózsát. Te adtad? S ő kéreti vissza tőlem? Bizonyosan te írtad azokat a szép verseket? Ééén magam. Ó filkó, itt a rózsza, vidd ahova akarod s azzal kinyitotta az ajtót s azt mondta : erre az út !» És ez a bárgyú mindent híven elbeszéltekem, ami köztük lefolyt. «De Samu goromba volt — mondja — én nem mertem szólni, féltem, hogy nem adja ide a rózsát.» «És maga, hallja ! Hogy merete azt hazudni, hogy én küldtem magát a rózsáért? Maga szemtelen, haszontalan gyerkőce.» «Nenene haragudjék, kérem. Nem tudtam, hogy megharagszik, ha visszahozom. Olyan szép versek voltak beleírva.» «Eredj a pokolba verseiddel együtt», mondtam szörnyű dühösen. «Tététérdeimen kérem, ne haharagudjék. Többé nem teszem.» «No, hiszen látom, hogy maga nagy füles. Jól van. Megteszen-e mindent, amit kívánok?» «Mindent, mindent, csak többé ne haragudjék.» «Jól van. Fogja azt a rózsát, vigye vissza mindjárt Samunak és ezen szavakat fogja mondani : «Édes úr ! bocsásson meg nekem, hogy oly szemtelen voltam és hazugsággal éltem, mert nem Déryné küldött a rózsáért. Tiszteli s itt küldi a rózsát vissza».

«Ó te ostoba, azt mondom, ne alkalmatlankodjál többé . . . te éretlen pimasz. A te kezedből nincs szükségem rózsádra. Nesze» — azzal összetépte a rózsát s a szeme közé vágta. Aztán kinyitotta az ajtót s a grádicsához vezette, mondván : ha még egyszer ide mersz jönni, itt e lépcsőkön doblak le . . . » Ezzel fogadták őt és visszajött a szerencsétlen flótás és mindent híven elbeszéltekem, amit Samu mondott neki. Ekkor egész komolysággal mondtam : «Most megtette, ami a kötelességében állott . . . én nem haragszom, de többé soha hozzám egy szót se fog szólni és soha szobámba be nem fog lépni és ha férjemet ingerelni fogja s köztünk veszedelmet okoz ostobaságaival, úgy majd elégtételt szerzek magamnak. Most Isten önnel» . . . és én is ajtót mutaték neki. Egy ideig nagy csendesség uralkodott a házuknál. Egyikünk se szólt a másikhoz, de Déryn látszott, hogy valamit forral magában.

* * *

Egyszer Kultsár István úr gyűlést hirdet. Összegyűlünk. «Most az uraknak azon kell igyekezni, hogy sok új darabot adjanak, hogy begyűjtven a publikumot, sok pénzük legyen az elutazáskor és itt is mindent tisztába hozzanak s útravalójuk is elég legyen, meg szép hirükhöz méltóképen s illendően jelenhesenek meg, mert messze s idegenek közé mennek. Nevezetesen tegnap egy fiatalember jelent meg nálam s egy szindarabot hozott hozzám s igen kért, hogy adassam elé a színpadon s hogy nevét csak akkor mondja meg, ha tetszésben részesül a darab. Nekem nem volt időm elolvasni, tartsanak belőle olvasó-próbát, a személyek után oda van írva a szerepek kiosztása is. Itt hagyom önöknek. Adják be véleményüket a darab minőségéről.» Ő távozott, a rendező olvasta a darabot. Midőn vége volt, egy mellettem ülő színész azt súgja fülembe : «Nem vett észre semmit?» Ránézek s mondom : «Mit?» «Hiszen ez a történet a rózsával . . . s maga van érdekelve.» Mondom : «Vettem észre egy kis érintkezést, de hiszen én nem vagyok kacér. Itt ez a nő pedig az egész játék alatt csupa kacérságból áll, aztán végre az sül ki, hogy testvérbátyja az, kivel szerelmi viszonyt folytat». «De, mondja, a nevek is bizonyítják, hogy a társaságot illeti» :

Deresházy	Déry	Muraközi	Murányi
Deresházyné	Déryné	Gyergyoviczki	Gyertyánfi
Benedeki	Benke	Nyalótzai	Nagy

És így az egész társaság tagjainak első szillabái mind így voltak kiírva, hogy mindenikünkre rá lehetett ismerni, címje pedig ez volt: «A Rózsa-harc, vagy az ártatlan legyek a szemtelen pókok közt».

Én már a darab címét is sületlennek találtam, de egy szót se szóltam, csak odamegyek Benkéhez s mondám: «Csak azt a darabot, atyus, keresztül akarom nézni, minthogy nekem van benne a főszerepem». «De a szerepeket kell kiíratni belőle.» Mondom: «majd holnap». Azzal mentem egyenesen Kultsár István úrhoz, mondok: «Tekintetes úr, ez a darab nem adathatik elő». «Nem-e?» «Nem.» «Hát mi okból?» «Itt van, elhoztam s igen kérem, tessék eltiltani és örökre megsemmisíteni, mert engem akarnak benne kompromittálni és ha színre kerül, azonnal elhagyom a társaságot, elmegyek Debrecenbe.» «Az volna még csak a szép», kiáltja. «Ez többé nem lát napvilágot.» Én köszöntem neki s hazamentem. Másnap csak hámultak a tagok, hogy nem írhatnak szerepeket, én pedig egy fricskát mutattam nekik kacagva, de egy szót se szóltam. Nem mindenik tudott róla, hanem végre mégis tudtomra esett, hogy Gyertyánfy ötven forintot adott Katona Józsefnek, hogy csak írjon egy darabot azon estélyről, midőn nála voltunk és a rózsávali történetet, csakhogy más színben . . . Ez Katonától elég nem szép volt. Én Katonával többé sohase találkoztam.

V.

Bánkbán-akták.

A kiadó hirdetménye. (1820.)

«Novemberi vásárkor megjelent Bánk-Bán. Dráma 5 szakaszban. Szerzette: Katona József. n. 8. 1821. békötve 1 fl. 30 xr. — Költ Pesten. Octob. 10. 1820, Trattner J. Tamás.»

A Tud. Gyűjtemény 1820. évi októberi kötetéhez mellékelt könyvjegyzéken. — L. Hajnóczy Iván, Katona József Kecskeméten, 1926, 27. l.

Az első értesítés Bánk bán megjelenéséről. (1820.)

«Ámbár több magyaros játékdarabok forognak is fenn játékszíneinkben, de tulajdon eredeti magyar darabok mégis igen ritkák. Azért dicséretes igyekezet volt Katona úrtól ezen pályán megindulni, amelyre minden tehetős ifjú tudósokat a hazai nyelv dísze hathatósan buzdít. A munkának belső becsét, mesterségbeli alkotását és az előadásbeli magyar nyelvét, reméljük, hogy az érdemes olvasók kedvezőleg fogják megítélni. Mi itten csak azt óhajtjuk, hogy ezen jó igyekezet azok előtt kedvet találjon, akiknek vagyon szentelve, s így ösztön adassék az ifjú szerzőnek több és nagyobb munkákra.»

A Hazai s Külföldi Tudósítások 1820 nov. 18.-i számában. E hirlap szerkesztője Kultsár István volt, ki Katonát már régebből ismerte.

Egy dedikált példány. (1820.)

«Kisfaludy Kisfaludy Károly úrnak, szíves tisztelete és állandó barátsága jeléül a szerző m. p.»

Ez a példány később Toldy Ferenc birtokába került s ő közli az ajánlás szövegét A magyar költészet kézikönyve, II., 1857. 363. l. jegyzetében.

Katona levele Kisfaludy Károlyhoz (1820 decemberében.)

«Hivatalomnak oskolai módon kezdetében sincs annyi időm, hogy annak rendi szerint egy levelet küldhessek. Ime, ígéretemnek következtében egynémely magam-sorsú verseket küldök. Ha a tudós világban valami előfordul, kérem tudósítását, főképp a dramaturgiára nézve. Ha hírt hall Bánk bánról, e levelem-általadó Demeter úr által barátom uram írni ne terheltesen.»

Közzétette Köröndy Viktor, a Társaság 1916 febr. 5.-i számában. — «Hivatala»: Kecskemét tanácsa 1820 nov. 3-án városi alügyésszé választotta; állását nov. 30-án foglalta el. (L. Hajnóczy, 29., 31. l.) — «Igérete»: még Pesten megígérte Kisfaludynak, hogy a megindítandó Aurora számára ő is ír verset. *Vágy* c. verse meg is jelent az Aurora 1822.-i kötetében.

Bánk bán megjutalmazása. (1820 nov. 22.)

«A magyar lelkű és a hazának becsületére váló Kecskemét városa legelső példát adott arra, mit kellene a hazai nyelv előmozdítására s a nemzeti fény gyarapítására a nagyoknak s a tehetősebb községeknek tenni, t. i. a tudósokat tiszteletben is tartani és meg is jutalmazni, midőn Katona József urat, aki Bánk bán nevű színjátékát azon város jeles tanácsának ajánlotta, nemcsak fiskálisággal megtisztelte, hanem 100 fl. pénzbeli ajándékkal is megjutalmazta. Óhajtanók, ha azon szép beszéd, melyet a tanács gyűlésében történt megjutalmaztatása alkalmatosságával az eleven eszű szerzőnek Kun János főjegyző úr a hazai nyelvnek szeretetéről mondott, kinyomattatnék. De óhajtjuk egyszersmind azt is, hogy Kecskemét városának szép példáját mások is kövessék.»

A Tudományos Gyűjtemény 1821 februári füzetében «Jutalmaztatások» rovatcím alatt. — E folyóirat szerkesztője, Thaisz András pesti ügyvéd, bizonyára személyes ismerőse volt Katonának; egyik szerkesztőtársa, Prepelitzay Sámuel, régi jó barátja volt neki; Kecskemét városa nemes tanácsa, valamint Kun János főjegyző pedig előfizetői voltak a folyóiratnak. — A városi tanács 1820 nov. 22.-i ülésének, melyről a fenti híradás szól, jegyzőkönyvét l. Hajnóczy, 30. l.

Vers «Katona Józsefre». (1821.)

«Játékszínünkért Katonánk megküzdte vitézül;
Győzzön meg, magyarim, fegyvere benneteket!
Kulcsár Horváttal vítták e nemes ügyet;
Nyertes ez a három már valahára legyen.»

Szépliteraturai Ajándék (a Tud. Gyűjtemény szépirodalmi melléklete), 1821, 124. l. — Közzétéve: Hajnóczy, 53. l. — «Játékszínünkért . . . megküzdte»: Katona nagy dramaturgiai értekezésére céloz, mely a Tud. Gyűjteményben jelent meg ugyanez évben; szövegét fentebb közöltük. — Kovács Sámuel esákvári ref. pap volt, a Tud. Gyűjt.-nek s a Széplít. Ajándéknak állandó munkatársa; efféle verset (Kulcsár Istvánra, Horvát Istvánra stb.) többet is közölt ugyanott;

Pápay Sámuel Bánk bánról. (1821.)

«Csupa kíváncsiságból elolvasám Bánk bán is, a Tudom. Gyűjteményben a dramaturgiáról értekező Katonától, de bosszúsággal vetém el. A cenzura ezt, úgy hallom, eltítá s ez jól esett, ámbár tudom, nem azért tiltatott el, amiért én bosszankodám.»

Pápay S. levele Kazinczyhoz, 1821 júl. 20. — Pápay, Veszprém megye táblabírája, egy nagyobb arányú magyar irodalomtörténetet írt 1808-ban.

Titkos jelentés Bécsbe, Bánk bánról. (1822.)

«Nemcsak a dráma tartalma, hanem egyes részletei is alkalmasak arra, hogy a magyarok gyűlöletét a német fejedelmek s általában a németek ellen lángra lobbantsa, fejlessze, táplálja. Nyilvánvaló, hogy az ilyen írók vakmerő törekvéseikben mindjobban megerősödnek, ha szigorú és megfelelő cenzurával nem vetnek gátat azoknak. A magyar cenzura Budán ezt nem teszi meg.»

A Polizei- und Zensur-Hofstelle felterjesztése 1822 okt. 23-ról. — Lábán Ferdinánd: Titkos jelentések Bécsből a száz év előtti magyarságról, Századok, 1922, 319. l.

Kecskeméti írók névsora. (1823.)

«Katona József. R. kath. Irt : 1. egy drámát, Bánk bán név alatt és kiadta Pesten, 1821. — 2. Van a Tudományos Gyűjteményben egy értekezése : Mi az oka, hogy Magyarorszában a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?»

Nagy István : Szabados Kecskemét városában született vagy lakott íróknak nevei és tudvalevő munkái, Tud. Gyűjt. 1823 júniusi füzet.

Bánk bán : ajánlásraméltó könyv. (1825.)

«Bánk bán. Dráma 5 szakaszban. Szerzette Katona József. 8. 1821. Bekötve 1 for. 30 xr. Ezen drámát a merész gondolatok és éles festések ajánlják.»

A Tud. Gyűjt. 1825 decemberi füzetében, az «Ajánlásra méltó könyvek» c. rovatban. A többi, e rovatba felvett könyvről címén kívül legfeljebb semmitmondó könyvtári ajánlás olvasható. Érdemleges ajánlás csak a Bánk báné.

Bánk bán egy táblabíró könyvtárában. (1826.)

«Miskolcra küldtek iskolába a syntaxisba, Tomka Mihály táblabíróhoz.» Psenyitzky Nagy, ottani tanár «Kisfaludy Sándor regéivel ismertetett meg, Tomkáéknál pedig Bánk bán találtam Katonától ; ezek voltak az első magyar könyvek, melyeket élvezettel olvastam.»

Pulszky Ferenc, Életem és korom, I. 1880, 24—25. l. — Pulszky 1826-ban ment Miskolcra tanulni ; ekkor 12 éves volt. — L. Rakoczay Pál : Egressy Gábor és kora, 1911, 76. l.

Gyászvers Katona halálára. (1830.)

Hát nem zengenek áriák
Gyász sírja fenekére,
Midőn leszállt a Gráciák
Egyik kedvelt testvére?

Nincsen, ki könnyet ejtene,
A szép lelkek rokonát
Szánná? Nincsen Melpomene,
Ki siratná Katonát?

Nincs, fájdalom, nincsen senki,
Liliomot, rózsákat
Ki gyászhalomhoz vigyen ki
S ültessen ciprusfákat.

Nem kell a rózsakoszorú,
Nincsenek liliumok,
Nem termi azt meg szomorú
Sírodon a lány homok.

Jól esméri szép lelkedet
Édesanyád : Hunnia,
Áldja munkás életedet
Minden jó hazádfia.

E lesz tartós ékességed,
Fáradságid érdemét
Nem felejtí el a téged
Gyászoló, bús Kecskemét.

Ezt zokogják ajakai
A népnek, keservesen :
Katonának hült porai
Nyugodjatok csendesen !

Hasznos Mulatságok, 1830, II. 201. l. — A vers címe : «Nemes Katona József úr (több játékszíni darabok szerzője) szabados Kecskemét városa szeretett főügyvédjének halálára». Aláírva : «S. I.» — Hajnóczy szerint (id. m. 54. l.) Simonyi János, 1820—1828-ig Kecskemét főjegyzője, azután tanácsnok, lehet a vers szerzője. — A Hasznos Mulatságok a Kultsár István-féle Hazai s Külföldi Tudósítások melléklapja volt.

Az első előadás színlapja. (Kassa, 1833 febr. 15.)

«Bérletszűnés. — Kassán, ma pénteken, február 15-ik napján 1833, a Nemzeti Dall és Színjatszó-Társaság által *Udvarhelyi Miklós* részére fog előadódni : *Bánk-bán*. Itt még soha nem adott nagy nemzeti dráma 5 felvonásban. Szerzette Katona József. Személyek : II. Endre — Szerdahelyi úr ; Gertrudis királyné — Kántorné asszony ; ... Ottó — Egresi úr ; Bánk-bán — Bartha úr ; Melinda, a felesége — Dériné asszony ; ... Mikhál-bán — *Udvarhelyi* ; ... Petur-bán — Szentpétery úr ; ... Biberách, egy lézengő ritler — Megyeri úr ; Tiborc paraszt — Szilágyi úr. ... Történt 1213. esztendő vége felé.

Ha meggondolom, hogy esztendei jutalomjátékom előadhatása éppen a mai napra esett, melyen a farsangi tomboló örömök zajától majd minden ember el van ragadtatva, úgy tetszik, nem örvendhetnék szerencsémnek ; de más részről, meg lévén győződve nagylelkű pártfogóink kegyességéről, kik tudják azt, hogy az előmenetelre törekedésnek egy főrugója a buzdítás, szinte mint a munkásságnak ösztöne a jutalomreménylés — «mely vágyódásoktól még azok sem szabadok, kik erre nem kényszerítve, a közhaszonnak ezekre való várakozás nélkül is áldozhatnának» — teljes bizodalommal vagyok, hogy — midőn a hajdankorból egy oly honévrajzi történetet kívánok kellemes időtöltésül szemléltetni, mely akár a költőnek nagy lelkét, akár a characterek fénybecsülésének rajzolását tekintsük benne, minden módon remek, s méltó becslést érdemel : elvonulván kevéssé a zajos örömök közül, tapasztalt kegyességek szerént meg fogják adni az írónak is érdemlett jutalmát számos megjelenések által, s egyszersmind ezzel az én iparkodásomat is buzdítva, nagyobb igyekezetekre méltóztatnak elősegélleni, aki eddig is semmit se mulasztottam el, mind a szín- mind a dall-játék darabok előadása körül, mely által teljes tetszéseket megérdemelhessem. Nagyságtoknak, minden renden s karban lévő pártfogóinak, legalázatosabb szolgálja *Udvarhelyi Miklós*, nemzeti színész és dallos.

Bileták találatnak Polgár Maurer Mihály úr házában az első emeletben, Szerdahelyi József szállásán. Alázatos tisztelettel kérettetnek a páholyokat tartó uraságok, hogy páholyaik eránt déli 12 óráig rendelést tenni méltóztatssanak, hogy az ellenkező esetben másoknak kiadódhassanak.

A Cassa kinyittatik kétfertály hatra. — Kezdődik hetedfél óraker, vége 9-ker».

L. Rexa Dezső, Bánk bán első előadása, Vasárnapi Ujság, 1921 aug. 28.-i szám. — Udvarhelyi Miklós személyesen ismerte Katonát ; mikor egy szintársulattal Kecskeméten járt — 1816-ban — Katona maga olvastá fel neki Bánk bánt. 1838-tól fogva a Nemzeti Színház tagja volt. Mág nem ment át a köztudatba, hogy nem Egressy Gáboré, hanem Udvarhelyi Miklósé a tragédia első előadatásának érdeme.

A kolozsvári előadás. (1834 aug. 30.)

«E jelen darab szerzője helyesen találta el a feltűnő karaktereket s nálunk, hol csak középszerű eredeti darabot is oly gyéren írnak, egy marad a jobbak közül.»

A Honművész, 1834 szept. 28-i számában. — Ugyane referens szerint a szereposztás ez volt : Endre : Szerdahelyi ; Ottó : Egressy ; Biberach : Éder ; Bánk : Lendvay ; Petur : Szentpéteri ; Melinda : Déryné ; Tiborc : Szilágyi. Ez alkalommal Egressy választotta jutalomjátékul.

A budai előadás. (1835 febr. 27.)

«Budán febr. 27-én Kántorné asszony jutalmául legelőször adatott «Bánk-bán» eredeti szomorú játék 5 felvonásban. Szerzette Katona József. E darab a boldogult szerző műveinek alkalmasint legjelesbike, s már azért is különös érdekekkel bír, mivel hazai őstörténelmünknek egyik legnevezetesebb jelenetét, t. i. II. Endre királynak az országból távolléte alatt támadott villongást, s a királyné megöletését tárgyalja. E darab eredeti színműveink közt bizonyára egyik fő helyet érdemelne színi hatásra nézve, ha azok belőle kihagyatnának, melyek untatók és nem művelt színpadra valók ; nevezetesen a hosszú elmélkedések, elbeszélések, asszony-becsmérlések, s több más nyerseségek, melyeket a műveltebb érzésűek megdöbbenés, kacagás és némi sziszegés nélkül nem hallhattak. Ezen utóbbi cikkelyek csak durva nemzetek erkölcsiéhez, aljasabb színpadra, s így aljasabb néposztályhoz is illők, s a nemesebb publikum előtt soha tetszést nem nyerhetnek. Ezeknek jövőre elhagyatása, és így a negyedfél óráig elnyult darabnak legalább egy órával megrövidítése teheti azt, hogy a mutatóvány ez után megoszlatlan helybenhagyást, s a színrajstromon állandó maradhatást nyerhessen, kivált ha a főszerepek pontosabb megtanulása is járuland hozzá. — A tetemes és fárasztó címszerepben Bartha úr játszott, s több ízben előtapsoltatott. Kántorné asszony Gertrudist királynéi méltósággal és pompásan, Lendvayné asszony Melindát szokott jelességgel, Megyeri úr a cselszövő Biberachot finom művészi tökélyvel, Tóth úr Petur bánt, s Lendvay úr Ottó herceget tűzzel adták. Nézők igen számosan voltak, honnan feltehetjük, hogy kedvelt Kántornénk némi vigasztalást lelt szigorú pályáján hebizonyított állandó szorgalmáért.»

A Honművész 1835 márc. 5-i számában.

Arany János véleménye Bánk bánról 1836-ban.

«Izlésem így is a jobb könyvekre vetette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi mulatságot ígért ugyan, de kevésbbé volt nevezetes. Shakespeare német fordításait akkor forgattam először — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) Bánk bánt elébe-
tevévém Stibor-nak, miért illően ki is nevettem.»

1855 jún. 7-ről keltezett Önéletrajzában írja ezt Arany ; I. Hátrahagyott Iratai és Levelezése I. XLIII. l. — 1836-ban néhány hónapig maga is színész volt ; úgy látszik, akkor olvasgatta a keze ügyébe eső drámákat s köztük Bánk bánt.

A debreceni levelező véleménye Bánk bánról 1836-ban.

«E hajdani zűrzavaros történetnek, mit azzá az érthetlenné tevő kötött beszéd tesz, helyes személyesítői valának : Szerdahelyi (Petur)», stb.

Honművész, 1836, 750. l. — L. Rakodczay, id. m. I. 82. l.

Bárány Boldizsár újabb véleménye. (1836.)

A történetünkben kínálkozó sok jó drámai tárgy közül keveset dolgoztak fel: «Maga Bánk bánunk, a jeles viszontagságú honi hős, Grillparzer kezeire szorult, hogy eposz vagy dráma alakban jól léphessen ki a feledésből . . . Nem feledve boldogult Katona József úr Bánk bán művét, mely több évekkel előbb mint amaz kijött, de a történeti cselekvény bökkenője — elater-e (= rugója) — titka kerülve s mintegy homályba leplezve, s úgylátszik, a Shakespeari humoristica affekláltan úzve van.» Grillparzer Bánkja (1830) «amennyire regényesb, a történeti cselekvény titkához közel jár».

Az «Árpádi ház» c. «játékszíni hős rajzolat» (1836) előszavában és 138. lapján írja ezeket Bárány B. — L. Tolnai Vilmos, Irod. tört. 1915. 180. l.

Bánk bán a Nemzeti Színházban (1839 márc. 23.). Vörösmarty bírálata.

«Mart. 23. A pesti magyar színpadon először: Bánk bán. Eredeti szomorújáték 5 felv. Irta Katona József. (Egressy Gábor jutalomjátéka). Sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színmű, első és utolsó műve e nemben a korán elhunytak. Legkevesebb sikerült Bánk bán characterere, kiből nem látjuk azon szilárdságot, mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tethöz kívántatik. Tökéletesebbek Petur, Biberach, Ottó, Tiborc. Gertrud nem egészen érthető. Melinda a legnehezebb feladat az egészben, ha talán nem minden részben tökéletes is; de helyenként meglepőleg szerencsés vonásokkal van ábrázolva. Az egész mű minden esetre magasb tehetségre mutat, s nem hűtlen másolata a kornak, mely noha hanyatlásnak indult, s a hajdani erőből vadságra fajult, mégis sok jeleivel bír a férfiaságnak s lovagi szellemnek. Drámai, sőt színi hatás tekintetében végre a mű ritka tünemény, ha megdöbbenünk, hogy akkor iratott, midőn dráma kevés, a színház bujdosó volt, s hogy a szerzőnek ez első munkája. Csupán a negyedik felvonást kívánnók kiigazíttatni, mely lassú és fárasztó, s kihagyatni azt, midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót (ha egyébiránt ezen megjelenés nem a színész tévedése volt), s ahelyett, hogy (mint valószínű) megrohanja, visszamegyen. Az előadás a gondosabbak közé számítható. Szentpétery, amennyire hangja nem gátolá, jól adá az indulatos Peturt; Barthát kívánnók többször így látni; mély és megható érzéssel adá a szegény Tiborcot, valamint Fánecsy igen kimért és jól talált játékkal a furfangos Biberachot. Egressy G. (Bánk) helyenként, például midőn a pártütőket s Peturt lecsillapítja, midőn a királynénak szemrehányásokat tesz, jó; helyenként, kivált indulat-kitöréseiben érthetetlen vagy egy kissé túlzó. Egyébiránt, mint mondók, Bánk bán characterere leggyengébb az egész műben, s inkább szeretjük, hogy egy kis túlzás által felriasszon, mint hogy bágyadt előadás miatt egészen elessék».

Vörösmarty Összes Munkái, teljes kiadás, rendezte Gyulai Pál, VII., 1885, 203. l.

Széchenyi Bánk bánról. (1839.)

«Ung. Theat. — Bankban. — Unbegreiflich dass es die Regie(rung) erlaubt solchen Unsinn zu spielen. — Schlechte, gefährliche Tendenz.»

1839 márc. 23.-i bejegyzés Széchenyi Naplójában. E napon játszották Bánk bán a Nemzetiben: Széchenyi is megnézte. Megjegyzése magyarul: «Magyar Színház. — Bánk bán.

— Megfoghatatlan, hogy a kormány megengedi ily esztelenség előadását. — Rossz, veszedelmes tendencia».

A Napló kézírata az Akadémiában. — L. Grünwald Béla : Az új Magyarország, 1890, 476. l. — Rakodczay, id. m. I. 72. l.

Erdélyi János felhívása. (1840.)

«A pesti magyar színház megnyitása óta a dráma-közönségnek alig volt szebb estvéje, mint mult évi márc. 23-án, midőn Bánk bán eredeti szomorújáték Katona Józseftől, adatott Egressy Gábor javára. A mű egyetlenünk a maga nemében ; legalább ha komoly szindarabinkra kerül a szó, van mit például felhozni. Velem történt, hogy vidéki literátus barátok közt szinte illy ki-tüntetással említém, s mindjárt az volt a második kérdés : ki írta? «Katona József» — mondám. Természetesen fogadkoznak, hogy a literatura új nevezetességeit nem ösmerhetik. Koránsem, uraim, a szerző már nem él, Bánk bánt még 1820 előtt írta. És nincs benn a magyar költészet kézikönyvében! Katona József sem történetileg, sem kritikailag nincs közönség elé vezetve . . . A méltánylás sírjában érte, s a halott tisztelői jó néven fognák venni, ha, kik vele közel személyes vagy hivatalos viszonyban állottak, míg idejét nem mulja, életéről, haláláról s munkáirul, stb., hírlapi úton hiteles adatokat közlenének, egy magyar literaria historiához is forrásul szolgálhatókat. E részben Kecskemétről várhatni legtöbbet, hol a boldogult városi tisztséget viselt ; iránta meg is szólíték egy fiatal ügyvédet, s fájlalva értém, hogy nevéül is alig ösmerik, mert — senki nem próféta önhazájában. Csakugyan nem volna ember Kecskeméten adatokra? Ritkaság egy szép lélek, s bármí csekély volt a hely, melyet az életben elfoglalt, emlékének meg kell szenteltetni. Pest, ápril 19. 1840. Erdélyi.»

Társalkodó, 1840 ápr. 22. — A felhívás címe : «Emlék Katona Józsefre». Eredménye az lett, hogy Csányi János kecskeméti ügyvéd összeszedte és megírta a Katonáról hirtelenében megtudhatót s azt magvas jellemrajzzal kiegészítve közzétette a Társalkodó ugyanazon évi május 27.-i számában «Katona József» címen.

Vachott Sándor epigrammja.

Bánk-bán szerzőjére.

(T. Sáp, okt. 1847.)

A meredek pályán legfelső fokra te hágtál,
És ott állsz egyedül a sasok orma felett.
Nincs-e merész ember, ki borostyánt tartva kezében
Feljusson hozzád : megkoszorúzni fejed?